

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

**Методичні вказівки
для студентів економічного факультету освітнього ступеня «Бакалавр» усіх форм
навчання**

Біла Церква – 2020

УДК 316 (076)

Затверджено на засіданні
Науково-методичної комісії БНАУ
Протокол № 2 від 23.09.2020 року

Укладачі: **Хахула Л.П.**, канд. пед. наук, доцент
Хахула Б.В., доктор філософії з економіки, доцент

Методологія і методика соціологічного дослідження. Методичні вказівки для студентів економічного факультету освітнього ступеня «Бакалавр» усіх форм навчання. – Біла Церква, 2020. – 62 с.

Методичні вказівки є допоміжним засобом для оформлення практичних занять з проведення конкретно-соціологічних досліджень, де вказано рівень компетентностей та очікувані результати навчання, яких має набути студент за результатами вивчення даної тематики. Подано тематику індивідуальних навчально-дослідних завдань та пошукових робіт, вказано рекомендовану літературу та глосарій основних термінів.

Рецензент: Мельник Л.М., зав. кафедрою суспільно-гуманітарних дисциплін БНАУ, канд. політичних наук, доцент

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Перелік компетентностей та очікувані результати навчання.....	5
Теоретичні аспекти методики організації конкретних соціологічних досліджень.....	12
Тестові завдання і вправи.....	37
Орієнтовна тематика та форми індивідуальних і групових завдань.....	38
План практичного заняття.....	42
Засоби та критерії оцінювання результатів навчання.....	49
Рекомендовані джерела інформації.....	50
Словник соціологічних термінів.....	51
Додатки.....	54

ВСТУП

Важливою умовою підготовки висококваліфікованого фахівця, зокрема економічних спеціальностей, є оволодіння майбутнім професіоналом глибокими соціологічними знаннями. Не можна жити в суспільстві і не знати законів його розвитку і функціонування. З цієї причини для тих, хто вивчає соціологію, важливо перш за все знати основні положення, які надалі допоможуть молодим фахівцям зорієнтуватися в різних сферах діяльності, заснованих на взаємодії з соціальними групами, організаціями і окремими особами.

Хворе суспільство потребує свого діагнозу, соціальної терапії, а можливо, і соціальної хірургії. Діагностика і лікування суспільства – це надзавдання соціології, тому не випадково однією з основних її проблем є виживання людства і оновлення цивілізації. Соціологія шукає способи вирішення цих завдань, як на глобальному, так і на рівні соціальних спільнот, конкретних соціальних інститутів і організацій, соціальної поведінки індивідів.

Соціологія не може плідно розвиватися без принципової єдності, більше того – взаємопроникнення теоретичного і емпіричного знання. Адже соціологія націлена врешті-решт на вирішення суто практичних питань соціального життя. Це означає, що для соціології всі її проблеми є терміновими, такими, що потребують негайного реагування, оскільки стосуються актуальних інтересів сучасного суспільства. Тому дуже важливо знати логіку і методи соціологічного дослідження, такі як опитування, спостереження, експеримент, а також опис спеціальних процедур, вживаних для збору, аналізу і оцінки якості соціологічних даних, бо за допомогою соціологічних досліджень ми одержуємо емпіричну базу, яка відображає реальний стан справ у суспільстві, переваги і сподівання соціуму, можемо діагностувати його «хвороби».

Пропоновані методичні вказівки із соціології ставлять за мету показати її практичну спрямованість через розкриття таких проблем, як соціологія особистості, девіантної поведінки, соціологія управління тощо. Практичні заняття проводяться у вигляді практикумів з розробки програми конкретно-соціологічного дослідження та методичного інструментарію – індивідуальних та в групах. Вивчення цього матеріалу дозволить скласти цілісне уявлення про методологію та методику проведення соціологічного дослідження, набуттю практичних навичок дослідження соціальних явищ і процесів та використання отриманих знань у професійній діяльності.

**ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ
НАВЧАННЯ
за ОП спеціальності 073 «Менеджмент»**

Перелік компетентностей за Стандартом вищої освіти України	Результати навчання за ОП спеціальності 073 «Менеджмент»	Результати навчання з дисципліни
<p>Інтегральна компетентність: 1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, які характеризуються комплексністю у сфері менеджменту.</p> <p>Загальні компетентності: ЗК3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК8. Навички використання інформаційних технологій. ЗК10. Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>Спеціальні компетентності: СК2. Здатність аналізувати результати діяльності організації, зіставляти їх з факторами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. СК10. Здатність оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість. СК12. Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, формувати обґрунтовані рішення.</p>	<p>РН 6. Виявляти навички пошуку, збирання та аналізу інформації, розрахунку показників для обґрунтування управлінських рішень.</p>	<p>РН 6.1. Вміти здійснювати та аналізувати результати соціологічних досліджень для обґрунтування перспектив розвитку організації та суспільства в цілому. РН 6.2. Вміти описувати зміст функціональних сфер діяльності різних галузей суспільного життя. РН 6.3. Вміти прогнозувати можливі зміни, визначати тенденції розвитку в сфері суспільного життя на основі результатів соціологічних досліджень.</p>
	<p>РН 17. Виконувати дослідження індивідуально та/або в групі.</p>	<p>РН 17.1. Вміти застосовувати методи соціологічного дослідження для забезпечення ефективності діяльності організації та суспільства в цілому. РН 17.2. Вміти індивідуально та/або в групі виконувати дослідження, розробляти програми конкретно-соціологічних досліджень.</p>

за ОП спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Перелік компетентностей за Стандартом вищої освіти України	Результати навчання за ОП спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»	Результати навчання з дисципліни
<p>Інтегральна компетентність: 1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері публічного управління та адміністрування або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та наукових методів відповідної галузі і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.</p> <p>Загальні компетентності: ЗК8. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. ЗК9. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії.</p> <p>Спеціальні компетентності: СК 10. Здатність до дослідницької та пошукової діяльності в сфері публічного управління та адміністрування. СК 11. Здатність у складі робочої групи проводити прикладні дослідження в сфері публічного управління та адміністрування.</p>	<p>РН 11. Уміти здійснювати пошук та узагальнення інформації, робити висновки і формулювати рекомендації в межах своєї компетенції.</p>	<p>РН 11.1. Вміти здійснювати пошук та узагальнення інформації, аналізувати результати соціологічних досліджень для обґрунтування перспектив розвитку організації та суспільства в цілому. РН 11.2. Вміти описувати зміст функціональних сфер діяльності різних галузей суспільного життя, робити висновки та формулювати рекомендації в межах своєї компетенції.</p>
	<p>РН 16. Використовувати дані статистичної звітності, обліку та спеціальних досліджень у професійній діяльності.</p>	<p>РН 16.1. Вміти прогнозувати можливі зміни, визначати тенденції розвитку в сфері суспільного життя на основі результатів соціологічних досліджень. РН 16.2. Вміти застосовувати методи соціологічного дослідження для забезпечення ефективності професійної діяльності. РН 16.3. Вміти індивідуально та/або в групі виконувати дослідження, розробляти програми конкретно-соціологічних досліджень.</p>

за ОП спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Перелік компетентностей за Стандартом вищої освіти України	Результати навчання за ОП спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»	Результати навчання з дисципліни
<p>Інтегральна компетентність: 1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та проблеми у сферах підприємницької, торговельної та біржової діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів організації і функціонування підприємницьких, торговельних, біржових структур і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.</p> <p>Загальні компетентності: ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>Спеціальні компетентності: СК 2. Здатність обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо створення, функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.</p>	<p>РН 5. Організувати пошук, самостійний відбір, якісну обробку інформації з різних джерел для формування банків даних у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.</p> <p>РН 12. Володіти методами та інструментарієм для обґрунтування управлінських рішень щодо створення й функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.</p>	<p>РН 5.1. Розуміти сучасні проблеми розвитку та функціонування суспільства. РН 5.2. Вміти організувати пошук, самостійний відбір та обробку інформації з різних джерел для формування банків даних у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. РН 5.3. Вміти формувати цілісне уявлення про функції та роль сучасного українського суспільства.</p> <p>РН 12.1. Вміти здійснювати та аналізувати результати соціологічних досліджень для обґрунтування управлінських рішень щодо створення й функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур. РН 12.2. Вміти скласти інструментарій для проведення конкретно-соціологічних досліджень. РН 12.3. Вміти застосовувати методи соціологічного дослідження для забезпечення ефективності функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур та суспільства в цілому. РН 12.4. Вміти індивідуально та/або в групі виконувати дослідження, розробляти програми конкретно-соціологічних досліджень.</p>

за ОП спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Перелік компетентностей за Стандартом вищої освіти України	Результати навчання за ОП спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»	Результати навчання з дисципліни
<p>Інтегральна компетентність: 1.Здатність розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в ході професійної діяльності у галузі фінансів, банківської справи та страхування або у процесі навчання, що передбачає застосування окремих методів і положень фінансової науки та характеризується невизначеністю умов і необхідністю врахування комплексу вимог здійснення професійної та навчальної діяльності.</p> <p>Загальні компетентності: ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК6. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні. ЗК 8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>Спеціальні компетентності: СК 1. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, оцінювати сучасні економічні явища.</p>	<p>РН 5. Володіти методичним інструментарієм діагностики стану фінансових систем.</p>	<p>РН 5.1. Вміти складати та застосовувати методичний інструментарій для діагностики стану фінансових систем.</p>
	<p>РН 10. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання економічних даних, збирати та аналізувати необхідну фінансову інформацію, розраховувати показники, що характеризують стан фінансових систем.</p>	<p>РН 10.1. Вміти здійснювати та аналізувати результати соціологічних досліджень для обґрунтування перспектив розвитку суспільства в цілому. РН 10.2. Вміти описувати зміст функціональних сфер діяльності різних галузей суспільного життя. РН 10.3. Вміти прогнозувати можливі зміни, визначати тенденції розвитку в сфері суспільного життя на основі результатів соціологічних досліджень.</p>
	<p>РН 13. Володіти загальнонауковими та спеціальними методами дослідження фінансових процесів.</p>	<p>РН 13.1. Вміти застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи дослідження у професійній діяльності.</p>
	<p>РН 16. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв’язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.</p>	<p>РН 16.1. Вміти застосовувати набуті теоретичні знання для розв’язання практичних завдань. РН 16.2. Вміти змістовно інтерпретувати отримані результати.</p>
	<p>РН 19. Виявляти навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань.</p>	<p>РН 19.1. Вміти індивідуально виконувати дослідження, розробляти програми конкретно-соціологічних досліджень.</p>

за ОП спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Перелік компетентностей за Стандартом вищої освіти України	Результати навчання за ОП спеціальності 071 «Облік і оподаткування»	Результати навчання з дисципліни
<p>Інтегральна компетентність: 1.Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми під час професійної діяльності у сфері обліку, аудиту та оподаткування або в процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів економічної науки і характеризується комплексністю й невизначеністю умов.</p> <p>Загальні компетентності: ЗК1. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК13. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>Спеціальні компетентності: СК 1. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, робити узагальнення стосовно оцінки прояву окремих явищ, які властиві сучасним процесам в економіці. СК 2. Використовувати математичний інструментарій для дослідження соціально-економічних процесів, розв'язання прикладних завдань в сфері обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування.</p>	<p>РН 15. Володіти загальнонауковими та спеціальними методами дослідження соціально-економічних явищ і господарських процесів на підприємстві.</p>	<p>РН 15.1. Вміти застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи дослідження соціально-економічних явищ і господарських процесів у професійній діяльності.</p>

за ОП спеціальності 051 «Економіка»

Перелік компетентностей за Стандартом вищої освіти України	Результати навчання за ОП спеціальності 051 «Економіка»	Результати навчання з дисципліни
<p>Інтегральна компетентність: 1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в економічній сфері, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, що передбачає застосування теорій та методів економічної науки.</p> <p>Загальні компетентності: ЗК4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії.</p> <p>Спеціальні компетентності: СК4. Здатність пояснювати економічні та соціальні процеси і явища на основі теоретичних моделей, аналізувати і змістовно інтерпретувати отримані результати. СК7. Здатність застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів. СК8. Здатність аналізувати та розв'язувати завдання у сфері економічних та соціально-трудових відносин. СК9. Здатність прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси.</p>	<p>РН 5. Застосовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень різними економічними агентами (індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами та органами державної влади).</p>	<p>РН 5.1. Вміти здійснювати та аналізувати результати соціологічних досліджень для обґрунтування перспектив розвитку організації та суспільства в цілому. РН 5.2. Вміти описувати зміст функціональних сфер діяльності різних галузей суспільного життя. РН 5.3. Вміти складати та застосовувати методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень.</p>
	<p>РН 13. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію.</p>	<p>РН 13.1. Вміти застосовувати методи соціологічного дослідження для забезпечення ефективності діяльності організації та суспільства в цілому. РН 13.2. Вміти індивідуально та/або в групі виконувати дослідження, розробляти програми конкретно-соціологічних досліджень. РН 13.3. Знати методологію та методику проведення конкретно-соціологічних досліджень соціально-економічних проблем. РН 13.4. Вміти збирати та аналізувати необхідну інформацію, приймати правильні управлінські рішення. РН 13.5. Вміти прогнозувати можливі зміни, визначати тенденції розвитку в сфері суспільного життя на основі результатів соціологічних досліджень.</p>

<p>СК11. Здатність обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію.</p> <p>СК12. Здатність самостійно виявляти проблеми економічного характеру при аналізі конкретних ситуацій, пропонувати способи їх вирішення.</p> <p>СК14. Здатність поглиблено аналізувати проблеми і явища в одній або декількох професійних сферах з врахуванням економічних ризиків та можливих соціально-економічних наслідків.</p>		
---	--	--

Мета вивчення: розкрити сутність та технологію проведення соціологічного дослідження.

Основна проблема: можливість адекватного дослідження суспільного життя засобами соціології.

Основні поняття теми: польове дослідження, лабораторне дослідження, генеральна сукупність, вибіркова сукупність, репрезентативність, респондент, програма соціологічного дослідження, анкета, соціологічний експеримент, інтерв'ю, соціометрія, соціологічне спостереження, контент-аналіз, фокус-група, підсумковий документ аналізу соціологічної інформації.

1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНКРЕТНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Соціологічне дослідження: поняття, основні види, етапи.
2. Програма соціологічного дослідження.
3. Методи збору соціологічної інформації.

1. Соціологічне дослідження: поняття, основні види, етапи

Як будь-яка інша наука, соціологія, крім системи нагромаджених знань (перш за все теоретичних), включає дослідницьку діяльність.

Соціологічне дослідження – це інструмент вивчення соціальних явищ в їх конкретному стані за допомогою методів, які дозволяють проводити кількісний і якісний збір, виміри, узагальнення, аналіз соціологічної інформації.

Попит на соціологічне дослідження сформувався внаслідок потреб соціальної практики. Постачаючи інформацію про об'єкти, воно створює умови для наукового управління суспільством. Завдяки своїм пізнавальним можливостям соціологічне дослідження фіксує увагу на об'єктивних та суб'єктивних сторонах соціальних процесів, розкриваючи роль людського чинника в суспільному житті та створюючи можливість для виявлення соціальних проблем в тій чи іншій сфері.

Існує багато видів соціологічних досліджень згідно з різними критеріями поділу. Класифікація соціологічних досліджень допомагає дисциплінувати і систематизувати діяльність дослідника та забезпечити надійність і ефективність його роботи.

Основні види конкретно-соціологічного дослідження

Види КСД	Характеристика КСД
<i>За метою проведення</i>	Теоретичне – спрямоване на вдосконалення й розвиток концептуальних засобів соціологічної науки. Емпіричне – має на меті розв'язання конкретної соціальної проблеми через пряму чи опосередковану реєстрацію подій, характерних для досліджуваних соціальних явищ і процесів, з використанням спеціальних методів і методик.
<i>За типом логічних завдань</i>	Розвідувальне (пошукове) дослідження – найпростіший вид соціологічного аналізу, спрямований на пошук, більш глибоке вивчення проблеми, шляхів її вирішення, апробацію окремих підходів, методів, інструментів та процедур.

	<p>Описове – більш складний вид аналізу, спрямований на відображення окремих елементів та структурних ознак об'єкта, його функцій та динаміки взаємовідносин, внаслідок чого отримують цілісне уявлення про досліджуване явище.</p> <p>Аналітико-експериментальне – найбільш глибокий і складний вид аналізу, метою якого є пошук причинно-наслідкових зв'язків, які лежать в основі досліджуваного об'єкта. Аналітико-експериментальне дослідження стає можливим завдяки розвідувальному і описовому соціологічному аналізу.</p>
За репрезентативністю	<p>Суцільне – спрямоване на вивчення усієї сукупності респондентів, які належать до певної спільноти або групи. Різновидом суцільного дослідження є перепис населення.</p> <p>Вибіркове – на відміну від суцільного опитування репрезентативною є лише група, яка представляє думку усієї генеральної сукупності.</p>
Залежно від статусу замовника та оплати праці	<p>Держбюджетні дослідження виконуються на замовлення державних установ.</p> <p>Госпрозрахункові дослідження виконуються за рахунок окремих підприємств, організацій та установ.</p>
За об'єктом	<p>Монографічні мають на меті вивчення соціального явища або процесу на одному об'єкті, який виступає представником класу подібних об'єктів (робітники, студенти тощо).</p> <p>Порівняльні – спрямовані на вивчення об'єктів однакових за відповідними ознаками у різних умовах або за різними ознаками у різний час в однакових умовах.</p> <p>Панельні – порівнюються одні й ті ж особи, що належать до вибіркової сукупності, через однакові часові інтервали.</p> <p>Трендові (повторні) – проводяться на тому самому об'єкті без дотримання вимоги збереження попередньої вибірки.</p> <p>Генетичні – спрямовані на вивчення походження та розвитку соціальних об'єктів.</p>
За витратами часу	<p>Експрес-дослідження (триває від 1-2 тижнів до 1-2 місяців).</p> <p>Короткострокові дослідження (від 2 до 6 місяців).</p>

	<p>Середньострокові дослідження (від 6 місяців до 6 років).</p> <p>Довгострокові дослідження можуть (3 роки і більше).</p>
<p><i>За масштабом проведення</i></p>	<p>Міжнародні дослідження – спрямовані на вивчення процесів, явищ, які знаходяться у міжнародній сфері.</p> <p>Загальнонаціональні дослідження мають на меті вивчення об'єктів, які функціонують на суспільному рівні.</p> <p>Галузеві дослідження проводяться для вивчення об'єктів в певній сфері суспільного життя (управління, промисловості, сільського господарства, науки, освіти, охорони здоров'я тощо).</p>

Будь-яке дослідження проходить кілька взаємопов'язаних **етапів**: підготовчий етап; збір та обробка інформації; етап аналізу; реалізація результатів дослідження.

На підготовчому етапі соціологи встановлюють відносини із замовниками дослідження, вирішують найскладніші теоретичні та емпіричні питання (визначають методологічні орієнтири, розробляють методичні платформи), а також добирають виконавців, визначають терміни дослідження, вирішують питання оплати праці.

Далі проходить **етап збору інформації** за допомогою методів, які є в арсеналі соціології, та її обробки на електронних пристроях з використанням математики, статистики для кількісної оцінки ролі різних чинників у дослідницькому процесі.

На **етапі аналізу** проводять змістовий аналіз отриманих даних, роблять узагальнення, формулюють висновки, вивчають виявлені тенденції, закономірності, складають звіт про виконання дослідження та розробляють рекомендації щодо коригування досліджуваної проблеми.

Завершується соціологічне дослідження **реалізацією отриманих результатів**. Останні можуть бути викладені у різній формі (у формі монографії, статей, доповідей або втілені в конкретних програмах, наказах, планах, заходах тощо).

Підготовка та проведення соціологічного дослідження здійснюється у декілька етапів. **Перший** – це **визначення соціальної проблеми, проблемної ситуації**, яка склалася у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства (соціальній групі, інституті тощо), обумовлюється певним

соціальною протиріччям та потребує свого вирішення. Тільки за умови виявлення такої ситуації проведення емпіричного дослідження має сенс.

Другий етап підготовки дослідження передбачає розробку його **програми**, яка є одним із найважливіших соціологічних документів, що містить у собі методологічні, методичні та процедурні засади дослідження певного соціального об'єкта (нижче див. про це більш докладно).

Важливим з точки зору чіткої організації та проведення соціологічного дослідження є такий **етап** його підготовки, як **складання робочого плану та графіка виконання робіт**, де визначаються зміст та терміни здійснення певних процедур дослідження, відповідальні за ті чи інші етапи дослідницької роботи тощо.

Наступний **етап** – це **розробка методики дослідження або його інструментарію**. Виходячи з положень програми, в яких обґрунтовується вибір методів дослідження, соціолог чи певний дослідницький колектив розробляє конкретні інструменти дослідження: анкети, бланки стандартизованих інтерв'ю, гайди (сценарії) фокусованих групових інтерв'ю тощо.

На наступному **етапі** відбувається **пілотаж** (перевірка) розробленого інструментарію завдяки проведенню пілотажного дослідження. Для перевірки, наприклад, якості анкети в межах пілотажу необхідно опитати за цією анкетною не більше 50 респондентів. Завдяки виявленим під час пілотажного дослідження недолікам, помилкам у формулюванні тих чи інших питань, у структурі анкети, стандартизованого інтерв'ю чи будь-якого іншого інструментарію у їх текст вносяться відповідні поправки та уточнення.

Важливим **етапом** підготовки емпіричного соціологічного (кількісного) дослідження є **визначення його вибірки** (більш докладно див. про це нижче). Після розрахунку вибіркової сукупності дослідження, який здійснюється на підставі критеріїв вибірки, обґрунтованих у програмі, відбувається тиражування інструментарію (анкет, бланків інтерв'ю тощо) та інших методичних матеріалів (інструкцій для анкетерів та інтерв'юєрів тощо).

Ще одним **етапом** підготовки дослідження є **формування та інструктаж групи безпосередніх виконавців** (анкетерів, інтерв'юєрів і т.д.) дослідження на його польовому етапі. Цим етапом закінчується підготовчий період організації соціологічного дослідження.

Після нього розпочинається оперативний **етап збору даних** (або **польовий етап**). На цьому етапі відбувається узгодження ходу виконання польових робіт безпосередньо на об'єктах дослідження (у тих чи інших

організаціях, установах тощо); підготовка необхідних технічних засобів, приміщень, транспорту тощо; складання графіка польових робіт; збір первинної соціологічної інформації за розробленим інструментарієм; первинна перевірка заповнення інструментарію (анкет, бланків інтерв'ю тощо); контроль процесу опитування та дотримання вимог до його методики.

Наступний етап – це підготовка отриманої первинної інформації до її опрацювання та комп'ютерної обробки. Цей етап передбачає розробку інструкції для вибракування неправильно заповнених анкет, вибракування непридатних для обробки анкет; фіксацію отриманих відповідей на відкриті запитання для їх подальшої типологізації; розробку інструкції щодо кодування закритих питань; складання програми для комп'ютера або адаптацію вже існуючих програм обробки отриманої інформації; **перенесення отриманої інформації з анкет у комп'ютер; обробку первинної соціологічної інформації на комп'ютері; аналіз результатів дослідження і підготовку попереднього звіту.**

Останній етап емпіричного соціологічного дослідження – це **формулювання висновків і рекомендацій та публікація отриманих результатів.** На цьому етапі відбувається обговорення та доопрацювання попереднього звіту, підготовка остаточного звіту, висновків і рекомендацій за підсумками дослідження; підготовка і затвердження аналітичної довідки за підсумками дослідження для органів управління, зацікавлених сторін, замовників і т.д.

Формулювання та викладення підсумків дослідження у вигляді звіту чи публікації (наукової статті, індивідуальної чи колективної монографії, збірника наукових праць тощо) є надзвичайно важливим етапом дослідження, адже дає читачу можливість самостійно проаналізувати обґрунтованість та достовірність сформульованих висновків, а також скористатися емпіричними даними для постановки завдань подальшого емпіричного вивчення конкретної суспільної проблеми.

А тепер звернемося до більш докладного аналізу програми соціологічного дослідження, розробка якої здійснюється на другому етапі його підготовки.

2. Програма соціологічного дослідження

Програма є обов'язковим вихідним документом соціологічного дослідження, стрижнем дослідницького процесу. Без неї воно буде нагадувати пошук методом проб та помилок і зрештою може призвести до

нераціонального використання грошей, зусиль, часу, одержання викривленої картини явища, що досліджується.

Програма – це виклад загальної концепції досліджуваного проєкту, яка включає в себе програмування і правила процедур науково-практичної дослідницької діяльності. Від того, як складена програма, залежить кінцевий результат дослідження, тому їй розробці надається першочергове значення.

Програма дослідження – це науковий документ, який включає визначення об'єкта і предмета дослідження, його мету, методику збирання і опрацювання інформації, тип вибірки, робочу гіпотезу, рекомендовану літературу.

Соціологія виробила низку *вимог до програми дослідження*:

1. Вона має бути ясною та чіткою (елементи мають бути продумані відповідно до логіки дослідження). Інтуїтивний план не може замінити обґрунтованості усіх вихідних правил і процедур. Дотримання цього дає змогу учасникам дослідження координувати зусилля.

2. Програма має характеризуватися логічною послідовністю усіх ланок. Так, не можна братися за розробку робочого плану без формулювання мети та завдань дослідження. Прорахунки в одній ланці спричиняють помилки в інших.

3. Вона має бути гнучкою (за непередбачених обставин доводиться вносити корективи до вже сформульованих положень).

Програма дослідження виконує три основні функції:

1. **Теоретико-методологічну**, яка дозволяє визначити проблему дослідження (наукову чи практичну), підготувати умови для її вирішення.

2. **Методичну**, яка передбачає визначення методів збору й аналізу інформації.

3. **Організаційну**, яка дозволяє спланувати діяльність дослідника на всіх етапах.

Відповідно до цих функцій *структура програми* складається з методологічного, методичного та організаційного розділів.

У свою чергу, методологічна частина складається з таких підрозділів, як характеристика проблемної ситуації; формулювання об'єкта та предмета дослідження, його мети та завдань; уточнення та інтерпретація основних понять; попередній системний аналіз об'єкта дослідження; гіпотези дослідження.

Щодо методичної частини програми дослідження, то вона містить у собі принципівий (або стратегічний) план дослідження; обґрунтування вибіркової сукупності дослідження; визначення основних методів збору та аналізу емпіричних даних.

До програми може додаватися робочий план дослідження, в якому визначаються його етапи, терміни проведення дослідження, оцінка необхідних ресурсів. Іноді робочий план не включається до програми, а виступає самостійним документом, що забезпечує проведення будь-якого соціологічного дослідження.

Методологічний розділ починається обґрунтуванням проблеми дослідження.

Проблема – це форма питальних висловлювань, які характеризуються невизначеністю, що підлягає осмисленню та науково-практичному вирішенню. Проблема породжується соціальною дійсністю (*соціальна проблема*) або протиріччям між знаннями про потреби суспільства в певних діях і незнанням засобів здійснити ці дії (*наукова проблема*). Вона формулюється соціологом у формі питань, на вирішення яких спрямована пізнавальна діяльність в дослідженні.

Здійснення логічного аналізу проблеми (системного і функціонального) вимагає міждисциплінарного підходу до її розробки (використання соціологами знань інших дисциплін – філософії, економіки, політології, психології, правознавства тощо). Це специфічна риса емпіричного соціологічного дослідження. Лише після логічного аналізу проблеми дослідники можуть сформулювати проблемну ситуацію й здійснити постановку проблеми.

Проблема стає очевидною, коли фіксується в соціальному явищі, шляхом виокремлення об'єкта та предмета дослідження.

Об'єктом соціологічного дослідження є сфера соціальної реальності, яка виступає носієм проблемної ситуації і на яку спрямована пізнавальна діяльність. Об'єктом соціологічного дослідження можуть бути певні соціальні процеси, суспільні відносини, соціальні спільноти, соціальні організації тощо, в діяльності яких актуалізується певне соціальне протиріччя, що обумовлює проблемну ситуацію.

У програмі дослідження фіксуються основні ознаки об'єкта:

- просторові – країна, регіон, місто, підприємство тощо;
- часові – період початку і закінчення дослідження;
- галузеві – промисловість, освіта, медицина;
- соціально-демографічні – стать, вік, освіта, сімейний стан тощо.

Предметом дослідження є найсуттєвіші властивості й відносини об'єкта, пізнання яких важливе для вирішення завдань, закладених у програму. Предмет дослідження формується на основі об'єкта, але не збігається з ним. Один об'єкт (наприклад, соціальна група) можна вивчати для вирішення різних завдань, отже, він передбачає безліч предметів.

Предметом дослідження є частина об'єкта, його найбільш важливі характеристики, вивчення яких дозволить вирішити проблемну ситуацію.

Мета дослідження – це загальна спрямованість дослідження, очікуваний кінцевий результат.

Завдання дослідження – це сукупність цільових установок, спрямованих на аналіз і розв'язання проблеми, або іншими словами – це засоби досягнення мети.

Завдання (основні й неосновні, додаткові) визначають поетапність вирішення поставленої проблеми. Це допомагає дослідникам контролювати й узагальнювати результати, які отримують на різних етапах дослідження, не відхилятися від головного й не втрачати з поля зору другорядного.

Точна фіксація характеристик, з яких складається предмет дослідження, досягається використанням наукових понять, що існують в межах певної теоретичної системи, на основі якої будується дослідження. Крім того, поняття будуть використані при побудові інструментарію для збирання даних, аналізі соціологічної інформації та використанні рекомендацій та соціологічних технологій. Тому наступним кроком методологічного розділу є *теоретичне уточнення і соціологічний аналіз основних понять*. Як відомо, поняття рухливі (змінюється їх об'єм, поглиблюється зміст, розширюються межі використання, що обумовлює різне тлумачення).

Тому *робота з поняттями складається з 2 етапів*: теоретичного уточнення (теоретичної інтерпретації) та емпіричної інтерпретації і операціоналізації.

Теоретичне уточнення передбачає співвідношення понять з певною теоретичною системою та досягненням однозначності в розумінні змісту понятійного апарату.

Емпірична інтерпретація – це пошук емпіричних значень поняття у термінах, які пояснюють його зміст. Вона допомагає встановити, за якими напрямами має відбуватися збір даних. *Операціоналізація* – це визначення поняття через фіксацію емпіричних ознак. Мета цієї процедури – конкретизація змісту поняття, яка дає змогу вийти на його прояви, що піддаються фіксації й виміру. Результати цієї процедури важливі для складання анкети.

Емпіричні ознаки понять, які виокремлені в ході емпіричної інтерпретації та операціоналізації, складуть основні блоки запитань анкети. Наприклад, якщо предметом дослідження є економічна активність української молоді, то це поняття може мати, зокрема, такі емпіричні ознаки

як участь у створенні суб'єктів господарювання, праця на підприємстві, раціоналізаторська діяльність на виробництві тощо.

Або наприклад, громадянську ідентичність тієї чи іншої групи українського суспільства можна вимірювати завдяки таким показникам, як відчуття її представників громадянами України, почуття гордості за неї, надання ціннісної значущості всім атрибутам державності, її символіці (Конституції, прапору, гімну, знаменним історичним подіям, видатним особистостям, які шануються як національні герої, і т.ін.), сприйняття України як своєї Батьківщини тощо.

При розробці програми соціологічного дослідження найбільші труднощі у науковців зазвичай викликає формулювання *гіпотез дослідження*, тобто наукових припущень щодо можливих пояснень певних соціальних явищ та процесів. Гіпотези дослідження поділяються на *гіпотези-підстави* (це найбільш загальні гіпотези) та *гіпотези-наслідки* (вони виводяться з перших, покликані розкрити основні гіпотези та дозволяють довести або заперечити гіпотезу-підставу). Окрім того, виокремлюють *основні та неосновні гіпотези* (з огляду на основні та неосновні завдання дослідження); *первинні та вторинні гіпотези* (останні висувуються, якщо отримані під час дослідження дані не підтверджують первинні гіпотези); *описові* (містять припущення про наявні характеристики та властивості об'єкта дослідження); *пояснювальні* (припущення щодо ступеня взаємодії складових елементів об'єкта, причинно-наслідкові зв'язки між ними) та *прогнозові* (містять припущення, які розкривають тенденції та закономірності об'єкта) гіпотези.

Гіпотеза – це наукове припущення, в якому знання має вірогідний характер і придатне для роздумів про незрозуміле, неясне, що стало предметом дослідження, і яке висувається для можливого пояснення певних соціальних фактів, явищ, процесів.

Гіпотеза може бути підтверджена або спростована в ході дослідження. Це своєрідний прогноз очікуваного розв'язання завдань. І хоча прогноз може не справдитися, це не зменшує цінність гіпотези, яка є поєднувальною ланкою між теоретичною концепцією та емпіричною базою дослідження. Як сказав Д. Менделєєв, при проведенні дослідження краще мати хибну гіпотезу, ніж не мати жодної.

Найпростіший приклад гіпотези можна навести при опитуванні громадян щодо їх намірів голосувати на виборах. До анкети, як правило, у вигляді варіантів відповідей вносяться не всі кандидати (партії), які балотуються, а лише ті, які, згідно з обґрунтованою гіпотезою соціолога,

мають шанси бути обраними. Для тих респондентів, які мають намір голосувати за інших кандидатів (інші партії), існує варіант відповіді «інші».

Методичний розділ програми починається обґрунтуванням вибору індивідів, серед яких проводитиметься дослідження.

Достовірність, надійність результатів соціологічного (кількісного) дослідження багато в чому залежить від точного розрахунку та обґрунтування **вибірки дослідження**. Отже, визначення вибірки (або вибіркової сукупності) є надзвичайно важливою процедурою у контексті підготовки соціологічного дослідження.

Розраховуючи вибірку сукупність, соціолог перш за все з'ясовує питання щодо **одиниць дослідження** (або одиниць спостереження). В залежності від предмета дослідження його одиницею може бути окремий індивід (наприклад, студент), певна група (наприклад, студентська група), певна установа, заклад, організація (наприклад, заклад вищої освіти), той чи інший акт поведінки (наприклад, акт протестної поведінки) тощо. Отже, **одиниця дослідження** – це елемент певного класу явищ, індивідів чи груп, які піддаються реєстрації та вимірюванню в межах того чи іншого соціологічного дослідження.

Наступним кроком соціолога є збір інформації щодо загальної чисельності соціальних об'єктів (індивідів, явищ тощо), які мають відношення до предмета дослідження, тобто загальної кількості одиниць спостереження, яка утворює **генеральну сукупність** дослідження. Так, якщо предметом дослідження є, наприклад, динаміка ціннісних орієнтацій українського студентства, то генеральною сукупністю такого дослідження буде загальна чисельність студентів України. Суцільне обстеження всіх одиниць спостереження (у нашому випадку – студентів) практично неможливе (це надзвичайно важко в організаційному та фінансовому плані) і, головне, непотрібне. За умов коректно сформованої вибірки дослідження його результати можуть бути екстрапольовані (поширені) на всю генеральну сукупність. Отже, емпіричні соціологічні дослідження зазвичай є несуцільними. Вони здійснюються на певній частині генеральної сукупності, яка відбирається за чіткими правилами. Вибіркова сукупність, тобто певна частина елементів генеральної сукупності, яка, власне, й підлягає дослідженню, є своєрідною мікромоделлю генеральної сукупності. Для того, щоб вибірка сукупність була **репрезентативною**, тобто представляла характеристики генеральної сукупності дослідження, її структура повинна максимально збігатися зі структурою генеральної сукупності за основними якісними характеристиками та контрольними ознаками останньої.

Зазвичай у соціології виокремлюють **вибірки імовірнісні** (випадкові) та **цілеспрямовані**. До перших відносять власне випадкову вибірку, серійну вибірку (або гніздову, або вибірку угруповань). **Випадкова вибірка** – це такий метод її формування, при якому для кожного елемента генеральної сукупності існує імовірність потрапити до вибірки.

Одним із розповсюджених у соціології методів імовірнісної (випадкової) вибірки є метод **механічної вибірки**. Принцип такої вибірки полягає в тому, що всі елементи генеральної сукупності зводять у єдиний список і з нього через рівні інтервали (крок відбору) відбирають відповідну кількість респондентів. Крок відбору (K) розраховують за формулою: $K = N/n$, де N – величина генеральної сукупності, а n – величина вибіркової сукупності. Наприклад, ми проводимо дослідження серед студентів певного ЗВО, де $N = 5000$ осіб, а $n = 500$, тоді $K = 5000/500 = 10$. Це означає, що із загального списку студентів цього ЗВО має бути відібраний кожний десятий.

Цілеспрямована вибірка здійснюється за допомогою таких методів: *стихийна вибірка* (зазвичай застосовується при телефонному або поштовому опитуванні), *основний масив* (коли до вибірки потрапляють 60-70% з генеральної сукупності) та *квотна вибірка*. Найбільш точним та широковживаним є метод квотної вибірки, який використовується за тих умов, коли соціолог, починаючи дослідження, має статистичні дані про вимірювані (контрольні) ознаки елементів генеральної сукупності. Отже, **квотна (або пропорційна)** – це вибірка, що відтворює структуру генеральної сукупності у вигляді квот (пропорцій) розподілу досліджуваних ознак. Кількість ознак (або критеріїв) квотної вибірки зазвичай не перевищує чотирьох. Найчастіше ними є *стать, вік, освіта*. В залежності від предмета, цілей, завдань та гіпотез дослідження до них можуть додаватися такі ознаки, як *район проживання, національність, рід діяльності* тощо.

Як приклад покажемо, що таке квотна вибірка за ознакою «стать». Якщо, скажімо, серед студентів того чи іншого закладу вищої освіти, де проводиться дослідження, 53 % дівчат та 47 % хлопців, то у вибірці цього дослідження також повинна бути дотримана ця пропорція.

Що стосується розрахунку обсягу вибірки, тобто визначення кількості **респондентів** – учасників певного соціологічного дослідження, які є джерелом отримання емпіричної інформації, то треба зазначити, що цей процес є досить складним. Обсяг вибірки залежить від глибини аналізу, а також від того, який ступінь точності даних необхідний. При цьому, чим більш дисперсним (неоднорідним) є склад об'єкта дослідження, тим більшим має бути обсяг вибірки, оскільки вона повинна відображати всю різноманітність досліджуваного об'єкта. Окрім того, при розрахунку

вибіркової сукупності її реальний об'єм має бути дещо збільшеним у порівнянні з теоретично визначеним, що обумовлено можливою необхідністю *ремонту вибірки*, тобто її доповнення в процесі дослідження з певних причин (недоступність тієї чи іншої групи респондентів, порушення пропорційності вибіркової сукупності у порівнянні з генеральною тощо).

Сутність вибіркової процедури розкривається за допомогою таких понять як генеральна та вибіркова сукупності.

Генеральна сукупність – об'єкт дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак.

Вибіркова сукупність – частина генеральної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивченню та аналізу, свого роду мікромодель генеральної сукупності.

Обсяг вибірки залежить від ступеня однорідності генеральної сукупності, необхідної точності результатів, кількості ознак вибірки. Досвід свідчить, що обсяг вибірки має становити не менше 5% обсягу генеральної сукупності, кількість опитуваних не може бути меншою за сто осіб.

Початок теоретичної розробки вибіркової процедури було покладено американським соціологом Дж. Геллом. У 1936 р. на виборах Президента США основними кандидатами були діючий Президент Ф.Д. Рузвельт та республіканець А. Лендон. Журнал «Літературний дайджест» перед виборами опитав 2 мільйони виборців за адресами з телефонних книг та списків реєстрації автомобілістів. За результатами опитування, А. Лендон випереджав конкурента на 15%. Натомість Дж. Гелл, застосувавши статистично випадкову вибірку, опитав лише кілька тисяч людей та повідомив, що вперед веде Рузвельт. Саме останній і був переобраний. Причиною похибки журналу було те, що громадяни, які ним були опитані, представляли лише заможні верстви населення, які голосують частіше за республіканців і до того ж представляють меншість населення. Натомість незаможні американці частіше підтримують демократів. Тому респонденти журналу не представляли точного зрізу населення. Принципи відбору, які застосував Дж. Гелл, давали змогу краще зберегти серед респондентів співвідношення основних соціальних груп. З того часу соціологи приділяють значну увагу принципам обґрунтування вибірки.

Відтак якість вибірки вимірюється її репрезентативністю, тобто мірою наближеності сформованої моделі досліджуваного об'єкта, а отже й вибірки до пропорцій генеральної сукупності. Репрезентативність забезпечується стратегією й процедурою формування вибірки, розрахунком її мінімального обсягу, який здатний забезпечити необхідну точність результатів.

Досягти 100%-ї репрезентативності неможливо. Тому якість вибірки також вимірюється похибкою (або помилкою) репрезентативності, тобто відхиленням пропорцій вибіркової сукупності від генеральної. Підвищена надійність результатів дослідження припускає похибку до 3%, звичайною є похибка у 3-10%, наближеною – 10-20%, орієнтовною – 20-40%, приблизна – понад 40%. В основі вибірки лежить закон великих чисел, згідно з яким сукупна дія великої кількості соціальних фактів має наслідком результат, який не залежить від випадку. Саме на цьому базував дії у вищенаведеному прикладі Дж. Геллап.

Елементи генеральної сукупності, які підлягають аналізу (опитуванню, інтерв'юванню), називають *одиницями відбору*.

Ознаки об'єкта, що підлягають вивченню (шум, запилення тощо), називають *одиницями спостереження*.

У програмі соціологічного дослідження обов'язково вказується, який тип вибірки використовується і чому, яким є обсяг вибіркової сукупності.

Основні способи формування вибіркової сукупності

<i>Простий випадковий відбір</i>	(вибірка першого зустрічного, поштове опитування, метод снігової кулі) - передбачає, що всі елементи генеральної сукупності одержують однакову ймовірність потрапляння у вибірку.
<i>Систематичний (механічний) відбір</i>	Відбір із списку з певним кроком (через 10, 20, 50 тощо осіб).
<i>Гніздовий відбір</i>	В якості одиниць дослідження відбираються не окремі респонденти, а групи, в яких проводять опитування.
<i>Серійна вибірка</i>	Передбачає виділення статистичних серій як сукупності складових досліджуваного об'єкта.
<i>Стратифікаційна вибірка</i>	Застосовується до неоднорідних генеральних сукупностей. Страти (верстви) виділяють за однією чи більше ознаками, пов'язаними з історичними, природними, психічними, економічними аспектами діяльності об'єкта.
<i>Метод квотової вибірки</i>	Застосовують, коли до початку дослідження відомі широкі дані про контрольні ознаки елементів генеральної сукупності. Параметр квоти – це окремі показники контрольної ознаки (числа, поняття або знаки). Чисельність квотних ознак не повинна бути великою і на практиці не перевищувати 2-3 показників.
<i>Багатоступеневий відбір</i>	Використовується для дослідження великих генеральних сукупностей із складною структурою.

Процес формування вибірки охоплює декілька етапів, на кожному з яких використовується певний із наведених методів.

Подальшим етапом методичного розділу програми є *обґрунтування методів дослідження*. Обґрунтувати їх означає вибрати ті, які найбільш відповідають розв'язанню завдань пізнання. Оскільки жоден з методів не є універсальним і характеризується чітко окресленими пізнавальними можливостями, то кожен з них має свої плюси та мінуси.

Перш за все зазначимо, що методи соціологічного дослідження поділяють на: *методи збору інформації* (спостереження, опитування, аналіз документів, експеримент, біографічний метод тощо); *методи обробки та аналізу даних* (факторний, кореляційний, регресійний, дисперсійний аналіз, рангування, шкалювання, індексування та інші); *методи побудови теорій* (дедуктивний, індуктивний, порівняльний, причинний, структурно-функціональний, генетичний, ідеографічний тощо).

Організаційний розділ програми передбачає складання робочого плану дослідження. В ньому поетапно намічаються терміни проведення роботи, фіксуються виконавці, складається кошторис витрат, улаштовується чисельність співробітників. Робочий план складається на базі стратегічного плану і відображає основні процедурні заходи. Завершення розробки плану дослідження є формальною підставою для початку робіт безпосередньо на об'єкті дослідження.

3. Методи збору соціологічної інформації

Методи збирання соціологічних даних забезпечують перехід від теоретичного знання про предмет дослідження до його емпіричного опису та аналізу. Основними з них є метод спостереження, метод експерименту, аналіз документів та метод опитування.

Метод спостереження запозичений з природничих наук. У соціології він визначається як планомірне цілеспрямоване сприйняття явищ, пряма реєстрація подій очевидцем у процесі їх розгортання. Це важливе джерело отримання соціологічної інформації на стадії розвідки, на етапі складання програми. Цей метод створює можливість для безпосереднього сприйняття поведінки людей у конкретних умовах, опису взаємодії індивідів. Проте спостереження фіксує здебільшого поверхові поведінкові факти, зовнішні властивості об'єктів. Ціннісні орієнтації соціолога можуть накласти відбиток на процес спостереження і стати джерелом викривлення даних, тому воно частіше використовується разом з іншими методами.

Розрізняють спостереження:

- **залежно від місця спостерігача:** *невключене або зовнішнє* (дослідник діє ззовні, поза об'єктом, що вивчається, залишаючись непомітним і не впливаючи на досліджуваний процес своєю присутністю) та *включене* (передбачає участь спостерігача в досліджуваній ситуації, контакт з людьми, за якими ведеться спостереження);

- **за мірою формалізації:** *неконтрольоване або нестандартизоване, неструктуроване, вільне* (характеризується відсутністю жорстких приписів ззовні – дослідник користується лише принциповим планом при спостереженні) та *контрольоване або стандартизоване, структуроване* (передбачає сувору регламентацію процедури спостереження, часу й вибраного об'єкта);

- **за місцем проведення, умовами і специфікою організації:** *польове* (проводиться при безпосередньому контакті з об'єктом, що вивчається) та *лабораторне* (проводиться в штучно створених умовах);

- **за регулярністю проведення:** *систематичне* (регулярна фіксація дій, ситуацій, процесів протягом певного періоду) та *випадкове* (спостереження, яке не планується наперед).

До спостереження умовно можна віднести ***соціальний експеримент***. Застосування цього методу стало можливим завдяки зростанню емпіричних досліджень, удосконаленню процедур обстеження, розвитку математичної логіки, статистики й теорії ймовірності.

Експеримент використовується тоді, коли треба розв'язати завдання, пов'язані з реагуванням соціальної групи на внутрішні та зовнішні фактори, які вводяться у штучно створених та контрольованих умовах. Внаслідок експерименту створюється можливість з'ясувати причини появи та зміни соціальних явищ, а багаторазовий повтор досліду сприяє нагромадженню кількісних характеристик, за якими можна робити висновки про типовість чи випадковість.

За характером об'єктів розрізняють економічні, правові, педагогічні, психологічні тощо експерименти, за специфікою завдань – науково-дослідні та практичні. Недоліком соціального експерименту є те, що штучні умови, в яких він проводиться, можуть порушити природність перебігу соціального явища.

Оскільки проведення експерименту в соціології пов'язано з певним втручанням у життя людей, наслідки якого можуть бути непередбачуваними, мати негативний характер, дослідники вкрай рідко вдаються до такого методу. Окрім того, здійснення експерименту вимагає великих коштів.

Аналіз документів порівняно з попередніми методами має більші пізнавальні можливості. В окремих напрямках соціологічних досліджень (наприклад, у промисловій соціології) аналіз документів є домінуючим. З нього починаються практично усі дослідження. Відбір документів зумовлюється проблемою, предметом, цілями, завданнями, організаційними можливостями дослідника. Останній має добре орієнтуватися в багатоманітності документів, тому соціологія здійснює їх класифікацію.

За статусом документи поділяють на офіційні (правові акти, заяви, плани роботи, звіти виробничих колективів тощо) та **особисті** (документи, складені з ініціативи працівників, які містять особисту думку щодо досліджуваних проблем).

За цільовим призначенням розрізняють **спеціальні документи**, які складаються безпосередньо для дослідження (анкети, плани, протоколи спостережень, дані експерименту) та **побічні** (довідкові видання, літературно-художні твори, інша література).

За рівнем обробки інформації виділяють **первинні документи**, які складаються на базі прямого спостереження чи опитування (звіти з емпіричних досліджень, протоколи зборів тощо) й **вторинні** (обробка, узагальнення, опис, зроблені на основі первинних документів).

За змістом документи класифікують на правові, історичні, економічні, технічні тощо.

Найбільш поширеним у соціології є **метод опитування**. Під час опитування об'єктивний матеріал, зібраний за допомогою інших методів (спостереження, аналізу документів), доповнюється інформацією про суб'єктивне сприйняття предмета дослідження. При опитуванні реєструють й мотиви, й результати діяльності індивідів. Джерелом інформації є усні чи письмові висловлювання респондентів про стан громадської думки та суспільної свідомості, об'єктивних явищ та процесів не лише в теперішньому, а й у минулому та майбутньому.

Існують два основних **види опитування** – інтерв'ю та анкетне опитування. **Інтерв'ю** – це метод одержання інформації шляхом безпосередньої цілеспрямованої бесіди інтерв'юера з респондентом (носієм інформації).

Існує низка видів інтерв'ю. За технікою проведення розрізняють **вільне** (коли немає плану і завчасно сформульованих питань), **фокусоване** (спрямоване) (вивчення громадської думки щодо конкретної події, факту, ситуації), **стандартизоване** (формалізоване) (коли формулювання питань, їх порядок, кількість та перелік можливих відповідей, їх дозування і форма запису передбачаються заздалегідь) інтерв'ю.

Перевага інтерв'ю полягає в тому, що завдяки прямому контакту з респондентом є можливість отримати малодоступну для інших методів інформацію, зокрема, зафіксувати підтекст емоційного забарвлення, зовнішніх реакцій співрозмовника, зробити висновки про його ставлення до предмета розмови, про щирість його відповідей.

Анкетне опитування передбачає реєстрацію відповідей самим опитуваним. Воно може застосовуватися у дослідженні будь-якої соціальної проблеми, якщо для її розв'язання потрібна інформація про явища суспільної та індивідуальної свідомості (потреби, інтереси, мотиви, установки, думки, ціннісні орієнтації індивідів чи груп).

Анкета – впорядкований за змістом і формою набір запитань, спрямованих на розкриття змісту досліджуваної проблеми.

Існують різні *види анкетного опитування*: *через пресу* (анкета друкується на сторінках журналів та газет, а відповіді пересилаються в редакцію); *поштове* (анкети і відповіді пересилаються поштою); *роздаткове* (анкети роздаються безпосередньо респондентам).

Поштове та пресове опитування дають низький відсоток повернення заповнених анкет, що потребує від соціолога додаткових зусиль для забезпечення репрезентативності. Ефективність роздаткового анкетування залежить не лише від змісту й структури анкети, а й від особистих якостей анкетера.

Важливе значення має *структура анкети, види і розташування запитань*.

Анкета складається з:

1. *Вступної частини* (звернення до респондентів) – вказується, хто, з якою метою проводить опитування, формулюються правила заповнення анкети і порядок її повернення, гарантується анонімність опитування і використання його результатів у наукових цілях.

2. *Основної частини*, яка включає: вступні (контактні запитання), мета яких зацікавити респондента, залучити його до роботи, головні запитання, які «постачають» сутнісну інформацію, зміст якої визначається цілями і завданнями дослідження, контрольні запитання для уточнення інформації; (основна частина може поділятися на блоки питань, які відповідають кожному окремому завданню дослідження): *блоки простих запитань*, нейтральних за змістом (крім пізнавальної мети, вони забезпечують полегшене входження респондентів у процес опитування, пробуджують їх зацікавлення, формують психологічну установку на співробітництво з дослідниками, вводять у коло обговорюваних проблем); *блоки складніших запитань*, які потребують аналізу й роздумів, активізації пам'яті, підвищеної

зосередженості й уваги (саме тут міститься ядро дослідження, збирається основна первинна соціологічна інформація); *прикінцеві запитання*, які мають бути достатньо простими, знімати психологічну напруженість у респондентів, дати можливість їм відчути, що вони брали участь у важливій і потрібній роботі.

3. *Паспортички* (або блок із питаннями, що розкривають соціально-демографічні, професійно-освітні, етнічні, культурні тощо характеристики респондентів (стать, вік, сімейний стан, місце проживання, національність, рідна мова, ставлення до релігії, освіта, професійна підготовка, рід діяльності, місце роботи, стаж роботи тощо)).

Основні вимоги до розробки анкети:

1. Запитання анкети повинні відповідати гіпотезам та завданням соціологічного дослідження.

2. Запитання анкети повинні бути лаконічними, зрозумілими, кількість слів не повинна перевищувати 11-13.

3. Запитання повинні формулюватися так, щоб зміст був однозначним.

4. Всі поняття, що використовуються в анкеті, повинні бути визначеними і зрозумілими для респондентів різного рівня освіти.

5. Кожне запитання повинно конкретизувати місце, час соціальної події чи явища, стосовно якого опитується респондент.

6. Запитання анкети не повинні бути тенденційними, тобто відповідь не повинна закладатися у саме запитання.

7. Слід запобігати помилок у варіантах відповідей.

Що стосується вимог до формулювання будь-якого запитання соціологічного інструментарію, то вони полягають, перш за все, у тому, щоб запитання було чітким та стислим; однозначним (тобто сприймалось респондентами у тому ж сенсі, в якому його сприймає й дослідник); не містило в собі слів, які не належать до загальноповсякденної лексики (наприклад, певні наукові терміни, яких респондент може не знати); не складалось би з двох чи більше запитань, на які треба давати різні відповіді.

Форма анкети повинна включати:

- назву організації, яка проводить опитування;
- звернення до респондента;
- правила заповнення анкети;
- у кінці повинні бути соціально-демографічні дані респондента.

Питання анкети поділяються:

- *за змістом*: питання про факти, про дії в минулому, про знання, мотиви, думки, оцінки, про особистість респондента;

- *за формою*: відкриті (не пропонують можливі варіанти відповідей), закриті (містять повний набір варіантів відповідей, із яких респонденту слід вибрати один або декілька), напівзакриті (є варіанти відповідей, водночас респондент може надати свій варіант); прямі (безпосередні запитання про соціальний факт) та непрямі (дають опосередковану інформацію про факти);

- *за функціями*: вступні або контактні (їх мета – зацікавити респондента, залучити його до роботи), основні (спрямовані на збір інформації про зміст досліджуваного явища), питання-фільтри (мають на меті виявити некомпетентних респондентів), контрольні або «питання-пастки» (використовуються для перевірки правдивості інформації, яку дають респонденти), буферні (для розмежування тематичних блоків), уточнюючі (для уточнення інформації).

Відкриті запитання, коли дослідник ставить запитання і залишає вільне місце для власноручного запису відповіді респондента. Наприклад: «Вкажіть, будь ласка, якими, на Вашу думку, є основні причини конфлікту між робітниками та адміністрацією вашого підприємства?»
_____ (місце для відповіді)

Перевага відкритих запитань полягає в тому, що їх легко сформулювати і що вони не обмежують вибору варіантів відповідей, які може подати дослідник. Складність і труднощі виникають тоді, коли треба здійснювати обробку всіх можливих відповідей і групувати їх за певним критерієм після отримання соціологічної інформації.

Закриті запитання – це такі, на які в анкеті наведено в міру можливого повний набір варіантів відповідей, а респонденту лишається тільки позначити той варіант, який відповідає його думці.

Альтернативні закриті запитання передбачають вибір респондентами лише одного варіанту відповіді, внаслідок чого сума відповідей на всі варіанти становить 100%. Наприклад: «Як ви виконуєте виробничі завдання?» 1. Звичайно перевиконую норму виробітку (7%). 2. Звичайно виконую норму виробітку (43%). 3. Інколи не виконую норми виробітку (33%). 4. Практично не вдається виконувати норми виробітку (17%). Як бачимо, сума відповідей у відсотках дорівнює 100.

Неальтернативні закриті питання допускають вибір респондентами декількох варіантів відповідей на одне й те саме запитання, тому їх сума переважно перевищує 100%. Наприклад: «Які чинники, на Вашу думку, є причинами виникнення конфліктної ситуації у Вашому трудовому колективі?» 1. Чинники, пов'язані зі статтю і віком робітників (44%). 2. Чинники, пов'язані із сімейним станом робітників (9%). 3. Чинники, пов'язані зі ставленням робітників до праці (13%). 4. Чинники, пов'язані з

поганою якістю планування (56%). 5. Чинники, пов'язані з недосконалою організацією праці з боку адміністрації (39%). Як бачимо, сума відповідей у відсотках значно перевищує 100 і вказує на комплексний характер причин виникнення конфліктів на підприємстві.

Напівзакриті запитання – це така їх форма, коли спочатку перелічують усі можливі варіанти відповідей, а в кінці залишають місце для власноручно написаної відповіді респондента, якщо він вважає, що жоден із наведених варіантів відповідей не віддзеркалює його думки. Іншими словами, напівзакриті запитання – це комбінація відкритих і закритих запитань в одному.

Лінійна форма розміщення запитань передбачає їх формулювання і наведення нижче можливих варіантів відповідей, як у наведених раніше прикладах.

Одночасно можна вживати і *табличну форму* розміщення запитань і відповідей. Наприклад: «Як змінилися, на Вашу думку, організація, зміст і умови вашої праці за час роботи на цьому підприємстві?»

Існує і така форма розміщення запитань, яка ґрунтується на *використанні шкали*. Наприклад: «Одна група людей вважає, що основною причиною конфлікту на підприємстві є особистісні характеристики робітників. Цій думці відповідає позначка **1** на поданій нижче шкалі. Інша група людей переконана, що конфлікти зумовлені соціально-економічними та організаційними причинами внаслідок незадовільної діяльності адміністрації. Цій думці відповідає позначка **7** на шкалі. Яка позиція збігається з вашою думкою і де б ви розмістили її на цій шкалі?»

Коли анкета складена, слід закодувати всі вміщені в неї запитання і варіанти відповідей, маючи на увазі дальшу обробку одержаної інформації на комп'ютері. Для того обирають звичайно тризначний код. Наприклад, перше запитання анкети отримує цифрову позначку 001, а варіанти відповідей на нього (якщо їх п'ять) кодуються цифрами 002, 003, 004, 005, 006. Тоді наступне запитання отримає номер 007, а відповіді на нього кодуюватимуться дальшими за черговістю цифровими позначками 008, 009, 010 тощо.

У разі використання в анкеті табличної форми розміщення запитань варто простежити, щоб кожна позиція відповіді мала власний код. Тобто основний принцип кодування полягає в тому, щоб усі без винятку запитання і відповіді (разом із можливими відповідями на відкриті запитання) мали свій відповідний код.

Для аналізу міжособистісних відносин у малих групах (3-20 осіб) застосовують *соціометричний метод опитування*. За його допомогою можна отримати інформацію про позиції індивідів у групі, зокрема, про типи

міжособистісних відносин, неформального лідера, про міру диференціації та згуртованості в групі тощо. Цей метод базується на соціопсихологічній теорії Я. Морено, згідно з якою, зміна психологічних відносин у малій групі є основною умовою зміни соціальних відносин у суспільстві.

У процедурному аспекті *соціометрія* – це поєднання методики опитування та алгоритмів математичного обчислення первинних вимірювань. Взаємини між членами групи з'ясовуються на основі таких процедур: позитивний вибір (виражене бажання індивіда до співробітництва з іншими), відхилення або негативний вибір (небажання співробітництва з іншим індивідом), опускання (залишення одним індивідом іншого поза власною увагою) тощо.

Соціометричний метод передбачає вироблення соціометричного критерію (запитань), які задають усім членам групи для з'ясування взаємин між ними. Соціометричні критерії поділяють на: *комунікативні* (з'ясовується, як індивід бачить своє оточення), *гностичні* (для відображення уявлень індивіда щодо того, як до нього ставляться інші індивіди), *дихотомічні* (дають змогу точніше з'ясувати відносини в групі), *ранжування* (забезпечують можливість ранжування індивідами своїх стосунків з іншими членами групи).

Під час соціометричного тесту використовуються соціометричні анкети або картки, в яких кожен член групи має зафіксувати ставлення за вказаними критеріями. Результати заносять у соціоматрицю (таблицю). Її аналіз допомагає наочно бачити стосунки в колективі (хто в ньому лідер, хто в ізоляції, кого частіше за інших обирають, а кого відхиляють).

Коли в процесі соціальної роботи виникає потреба оцінити такі сторони об'єкта, самооцінка яких може виявитися неможливою або спотвореною, застосовують *експертне опитування*. Практика останніх років свідчить, що використання експертних оцінок у соціологічному дослідженні дає змогу підвищити рівень соціального управління. Оцінки, отримані від компетентних осіб – експертів, які володіють глибокими знаннями про об'єкт дослідження, мають велике значення у вирішенні завдань соціального прогнозування і проектування.

Специфічний ракурс аналізу соціальної реальності забезпечують *якісні методи соціологічного дослідження*, які, на відміну від кількісних методів, передусім спрямовані на пізнання тих сенсів і значень, які надає індивід різним судженням та діям, тим чи іншим соціальним феноменам та процесам, ситуації у суспільстві в цілому. Якісні методи є незамінними як у випадку дослідження певного нового явища або групи, про які дослідник має недостатньо інформації навіть для формулювання основних гіпотез, так і за

необхідності глибокого аналізу певного явища, дослідження якого неможливо здійснити за допомогою лише кількісних методів.

До основних методів якісного дослідження належать такі: **кейс-стаді** (case-study) – вивчення унікального об'єкта, його взаємозв'язків з іншими об'єктами (об'єктом може виступати окремий випадок або звичайна чи екстремальна ситуація, в якій функціонує той чи інший об'єкт); **етнографічний метод**, який передбачає багатосторонній аналіз повсякденної практики певної спільноти (заснований на дослідженні культури даної спільноти (її норм, цінностей, міфів), передбачається, що дана спільнота відрізняється за стилем та нормами поведінки від основної маси населення); **історичні дослідження** (описують суб'єктивний досвід переживання певних історичних подій; джерелами інформації в даному випадку можуть бути мемуари, щоденники, листи, офіційні свідоцтва тощо); **історія сім'ї** (дослідження взаємодії сім'ї та суспільства протягом декількох поколінь, ретрансляція культурного капіталу сім'ї, трансмісія соціального статусу, гендерних стереотипів тощо); **історія життя людини** (біографічні інтерв'ю, коли людина розповідає про себе і своє життя); **метод фокусованого групового інтерв'ю; індивідуальні глибинні інтерв'ю.**

Найрозповсюднішими якісними методами є фокусовані групові інтерв'ю та індивідуальні глибинні інтерв'ю.

Фокусовані групові інтерв'ю – це метод дискусії в групах, яка проводиться за заздалегідь розробленим сценарієм, невідомим респондентам до початку дослідження. Цей метод використовується, зокрема, для перевірки гіпотез щодо певних, раніше невідомих соціальних проблем. Ідея проведення фокусованих групових інтерв'ю заснована на гіпотезі про те, що за допомогою кількісних методів, зокрема масового анкетування, фіксується ідеологізований зріз масової свідомості, орієнтований на відтворення стандартних суспільних норм та ідеологічних штампів. У процесі фокусованого групового інтерв'ю особлива увага приділяється фіксації емоційного ставлення до тих чи інших суспільних проблем або явищ. Це вимагає дотримання таких правил: чисельність групи не повинна перевищувати 10 осіб, щоб усі учасники мали змогу брати участь у дискусії; члени групи обираються випадково, з дотриманням правил квотної вибірки, учасники дискусії не повинні бути знайомими один з одним; до початку бесіди вони не повинні бути поінформованими про тему і мету дослідження.

Фокусовані групові інтерв'ю дозволяють виявити не тільки спрямованість вибору респондента, а й його мотивацію, набір пояснювальних схем, якими респондент аргументує свою поведінку.

Індивідуальні глибинні (нестандартизовані) інтерв'ю – це інтенсивне та детальне інтерв'ю, що спрямовано на виявлення невідомих змінних глибинних психологічних пластів особистісної свідомості, недосяжних при стандартизованих інтерв'ю. Індивідуальне глибинне інтерв'ю як якісний метод дослідження використовується з різною метою. По-перше, таке інтерв'ю застосовують для зондажу громадської думки щодо різноманітних питань суспільного життя; по-друге, до нього звертаються, коли необхідно дослідити орієнтації та мотиви поведінки людини у тій чи іншій повсякденній або незвичайній для неї ситуації. Нарешті, глибинне інтерв'ю використовують у розвідувальному дослідженні.

Робочий план дослідження складається на базі стратегічного плану і відображає основні процедурні заходи.

Практика свідчить, що детально розроблений робочий план – вагомий чинник досягнення успіху дослідження. Він дає змогу заздалегідь передбачити і точно визначити обсяг наукових, організаційних і фінансових витрат, надає дослідженню ритмічності на всіх етапах його проведення.

Структурними компонентами робочого плану соціологічного дослідження є його етапи й різні за видами та формами науково-дослідні та організаційно-технічні процедури й операції. Усі вони можуть бути згруповані в плані відповідно до послідовності їх здійснення.

Покажемо це на прикладі проведення дослідження на певному підприємстві. Зазначимо, що ми подамо лише назви етапів і можливих заходів, тоді як графи «терміни виконання», «відповідальні за виконання» і «примітки» може конкретно розробити виконавець.

ПРИБЛИЗНИЙ РОБОЧИЙ ПЛАН ТА ЙОГО ЕТАПИ:

1. ЕТАП ПІДГОТОВКИ ДО ПОЛЬОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Обговорення і затвердження програми конкретно-соціологічного дослідження.

1.2. Складання проекту вибірки і бланку її коригування.

1.3. Розробка інструкцій для групи, що здійснюватиме збирання первинної соціологічної інформації.

1.4. Тиражування (друкування і розмноження) методичного інструментарію для проведення пробного (пілотажного) дослідження.

1.5. Проведення пробного дослідження.

1.6. Аналіз результатів пробного дослідження.

1.7. Внесення коректив у програму, методичні документи та інструкції щодо опитування відповідно до підсумків пробного дослідження.

1.8. Тиражування методичного інструментарію для масового збирання інформації.

1.9. Формування групи збирання первинної інформації (анкетерів).

1.10. Інструктаж і навчання анкетерів.

2. ЕТАП ПОЛЬОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Узгодження організаційних питань польового дослідження з представниками цехів і служб підприємства.

2.2. Підготовка респондентів до дослідження.

2.3. Проведення польового дослідження (масового збирання первинної інформації).

3. ПІДГОТОВКА ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДО ЇЇ ОПРАЦЮВАННЯ ТА ОБРОБКИ НА КОМП'ЮТЕРАХ

3.1. Розробка інструкції для вибракування неправильно заповнених анкет.

3.2. Вибракування непридатних для обробки анкет.

3.3. Виписування отриманих відповідей на відкриті запитання для їх подальшої типологізації.

3.4. Розробка інструкції щодо кодування відкритих питань.

3.5. Кодування відкритих питань.

3.6. Складання програми для комп'ютера або адаптація вже існуючих програм обробки отриманої інформації.

3.7. Перенесення отриманої інформації з анкет у комп'ютер.

3.8. Обробка первинної соціологічної інформації на комп'ютері.

4. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ, ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКІВ І РЕКОМЕНДАЦІЙ

4.1. Аналіз результатів дослідження і підготовка попереднього звіту.

4.2. Науково-практичне обговорення попереднього звіту, висновків і рекомендацій за підсумками дослідження.

4.3. Доопрацювання і затвердження остаточного звіту, висновків і рекомендацій за підсумками дослідження.

4.4. Підготовка і затвердження аналітичної довідки за підсумками дослідження для органів управління і зацікавлених сторін.

Звичайно, дослідницька група може вносити певні зміни й доповнення до поданого приблизного робочого плану, які впливають із конкретної мети, завдань і гіпотез дослідження, але перелік необхідних дослідницьких операцій і процедур загалом залишається незмінним.

До методів аналізу соціологічної інформації відносять групування, класифікацію та типологізацію. Мета опрацювання та аналізу зібраної первинної соціологічної інформації полягає в кількісній оцінці впливу різних чинників на розвиток соціальних процесів.

Первинну соціологічну інформацію можна опрацьовувати вручну і за допомогою ЕОМ з використанням різних методів, економіко-математичної статистики: простих і комбінованих групувань, розрахунків середніх величин, регресивного, кореляційного і факторного аналізу. Опрацьована інформація може бути подана в таблицях, графіках, діаграмах, малюнках,

схемах, які дають змогу інтерпретувати зібрані дані, аналізувати та виявляти певні залежності, робити висновки, розробляти рекомендації.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність соціологічного дослідження.
2. Дайте класифікацію основних видів соціологічного дослідження і вкажіть, коли вони використовуються.
3. З яких етапів складається процес соціологічного дослідження і які процедури проводяться на кожному з них?
4. Що таке програма соціологічного дослідження і яку роль вона грає в дослідницькому процесі?
5. З яких компонентів складається програма соціологічного дослідження? Розкрийте сутність і структуру кожного із них.
6. Що таке інтерпретація понять і яка її роль в організації та проведенні соціологічного дослідження?
7. Яка роль наукової гіпотези у дослідницькому процесі?
8. Що таке вибірка? Розкрийте ключові поняття вибіркового процесу.
9. Що означає обґрунтування методів соціологічного дослідження? Назвіть основні методи соціологічного дослідження і розкрийте їх пізнавальні можливості.
10. Чому метод соціологічного опитування є найбільш поширеним у соціології?

Тестові завдання

1. *Метою розвідувального (пошукового) дослідження є:*
 - а) отримання додаткової інформації, уточнення формулювання проблеми, завдань і гіпотез;
 - б) отримання емпіричних відомостей, які б давали відносно цілісне уявлення про досліджуване явище;
 - в) з'ясування причин, що зумовили виникнення досліджуваного явища.
2. *З чого потрібно починати соціологічне дослідження?*
 - а) із збирання соціологічної інформації;
 - б) з теоретичного і методологічного обґрунтування соціологічного дослідження;
 - в) з розробки системи розподілу праці між представниками дослідницького колективу.

3. Які процедури не включає теоретико-методологічна частина програми соціологічного дослідження?

- а) формулювання й обґрунтування проблеми дослідження;
- б) визначення об'єкта і предмета дослідження;
- в) вибір методів дослідження;
- г) визначення генеральної та вибіркової сукупностей.

4. Виокремить запитання анкети за їхньою формою:

- а) закриті;
- б) буферні;
- в) відкриті;
- г) контактні.

5. За допомогою якого виду опитування соціологічна наука досліджує міжособистісні стосунки і відносини в групі:

- а) інтерв'ю;
- б) експертне опитування;
- в) соціометричне опитування.

Завдання і вправи

1. Сформулюйте проблему для проведення соціологічного дослідження.
2. Визначте мету для дослідження, що стосується проблеми усиновлення в Україні.
3. Визначте об'єкт та предмет дослідження за заданою темою (або запропонуйте власну).
4. Сформулюйте гіпотези дослідження за заданою темою (або запропонуйте власну).
5. Здійсніть інтерпретацію понять дослідження.
6. Обґрунтуйте вибір методу дослідження.
7. Складіть приклад питань анкети (питання про факти, про знання респондента, про його думку, мотивацію; запитання-фільтри; відкриті, закриті, питання-меню, питання-шкалу, дихотомічні питання).

Теми для доповідей та пошукової роботи

1. Вибірка у соціологічному дослідженні.
2. Професійна етика соціолога.
3. Чи можна виправдати суб'єктивізм дослідника та як його уникнути?
4. Чи можна уникнути „замовних” соціологічних досліджень, зокрема, у сфері політики?

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ТА ФОРМИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ І ГРУПОВИХ ЗАВДАНЬ

Форми індивідуального навчально-дослідного завдання: У даному навчальному курсі індивідуальне завдання передбачає проведення конкретно-соціологічного дослідження в реальному суспільстві з різноманітних проблем повсякденного життя та соціальних відносин.

Мета індивідуальної роботи з соціології – самостійне вивчення окремих проблем навчальної дисципліни, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування отриманих знань з певної теми соціології та розвиток евристичних здібностей студента.

Індивідуальна робота з соціології є видом позааудиторної самостійної роботи студента науково-дослідницького характеру, що здійснюється у формі виконання індивідуального науково-дослідного завдання (далі – ІНДЗ). За змістом ІНДЗ – це завершена теоретична та практична робота в межах навчальної програми курсу, що виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних у процесі лекційних, семінарських занять, і охоплює окрему проблему курсу соціології.

ІНДЗ виконується письмово, тому має відповідати вимогам наукової роботи. Оформлення роботи має бути таким:

а) перша сторінка є титульною, не нумерується і не входить у загальну кількість сторінок (зразок наведено нижче, див. додаток А);

б) текст друкується з одного боку стандартного аркуша через 1,5 інтервала з полями не менше 3 см зліва, 1,5 см справа, 2 см зверху і знизу. У рядку має бути не більше 65 символів (з урахуванням літер, пропусків, розділових знаків); шрифт – Times New Roman, 14. Кількість рядків на сторінці не повинна перевищувати 30;

в) посилання на авторів літератури, що цитується, указуються в тексті у квадратних дужках, наприклад [1, с. 3], де перша цифра означає порядковий номер джерела зі списку, друга – сторінку;

г) список літератури, яка використовується й цитується, складається з нумерацією відповідно до порядку її використання або в алфавітному порядку;

д) на останній сторінці списку літератури автор ставить дату і свій підпис;

е) робота має бути написана грамотно, літературною мовою та ретельно вичитаною;

є) надається на папері та електронному носії.

В ІНДЗ слід розкрити ті особливості теми, які необхідні для розкриття мети і змісту роботи, методи проведення роботи. Виклад матеріалу має бути коротким і точним. Середній обсяг в ІНДЗ становить 17-20 друкованих аркушів формату А4 (без додатків).

У вступі автор аргументує вибір теми, вказує на її важливість й актуальність, а також сутність і стан наукової проблеми та її значущість та обґрунтування необхідності проведення дослідження. Обґрунтовують актуальність та доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України, шляхом аналізу та порівняння з відомими розв'язаннями наукової задачі.

Основна частина роботи складається з відповідних розділів згідно змісту роботи. Суть роботи вміщують після вступу, починаючи з нової сторінки, поділяючи матеріал на розділи. Кожний розділ починають з нової сторінки. У розділах основної частини подають виклад загальної методології та методики дослідження.

Аналіз та узагальнення результатів дослідження подається у вигляді описового матеріалу, а також діаграм, графіків, схем, таблиць тощо, які розкривають сутність кожного запитання методичного інструментарію (анкети). Автор з вичерпною повнотою викладає результати власних досліджень з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. Автор повинен давати оцінку повноти вирішення поставлених завдань та достовірності одержаних результатів дослідження. Повні докази та подробиці дослідження розміщують у додатках.

Висновки розташовують безпосередньо після викладення суті роботи, починаючи з нової сторінки, й робляться щодо кожного з розділів основної частини, а також узагальнення і можливі шляхи розв'язання проблем, розглянутих в основній частині дослідження. У висновка наводять оцінку одержаних результатів дослідження (наукову, практичну, соціальну цінність). Ця частина містить висновки автора стосовно суті проблеми, питань, що розглядалися в роботі, можливих галузей використання здобутих результатів роботи. У висновках необхідно наголосити на якісних та кількісних показниках отриманих результатів, викласти пропозиції щодо їх використання. У пропозиціях визначають подальші роботи, які вважають необхідними, приділяючи основну увагу рекомендаціям щодо ефективного використання результатів дослідження.

Список використаних джерел, який починають з нової сторінки, завершує основну частину та включає бібліографічний перелік усіх опрацьованих і використаних автором у цій роботі джерел інформації.

Відомості про джерела, включені до списку необхідно давати відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

Додаток необхідно починати з нової сторінки. У додатках вміщують матеріал, який є необхідним для повноти роботи та не може бути послідовно розміщений в основній частині роботи через великий обсяг (допоміжний матеріал – анкети, математичні доведення, формули, таблиці додаткових цифрових даних, інструкції, методики, ілюстрації допоміжного характеру тощо).

Робота може бути рукописною, надрукованою за допомогою комп'ютера на одній стороні аркуша білого паперу формату А4 (210-297 мм), через два міжрядкових інтервали до тридцяти рядків на сторінці, використовуючи шрифти текстового редактора Word розміру 14. Абзацний відступ повинен бути однаковим упродовж усього тексту роботи і дорівнювати п'яти знакам.

Вибір студентом ІНДЗ відбувається за погодженням з викладачем, що викладає курс «Соціології» на початку навчального семестру. Організацію, контроль та оцінювання якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснює науковий керівник.

ІНДЗ подається на кафедру не пізніше двох тижнів до закінчення навчальних занять з соціології в паперовому та електронному вигляді, можливий захист шляхом усного звіту студента про виконану роботу (у вигляді презентації до 5 хв).

Предметом оцінювання індивідуального завдання є виконана студентом письмова робота. За рішенням керівника ІНДЗ можливе обговорення в межах академічної групи основних результатів індивідуальної роботи. Як індивідуальна може бути зарахована робота у студентському науковому гуртку з соціології та участі в наукових конференціях (з опублікуванням тез).

За виконання індивідуальної роботи студент одержує 10 балів.

Теми ІНДЗ

1. Політична ситуація в Україні.
2. Конфлікти в сім'ї.
3. Безробіття в Україні.
4. Проблеми освіти.
5. Проблеми науки.
6. демографічні проблеми.
7. Підприємництво в різних сферах життєдіяльності суспільства.
8. Криза в економічній сфері.
9. Проблеми охорони здоров'я.
10. Проблеми конкурентоздатності вітчизняної продукції.

11. Проблеми якості товарів народного споживання.
12. Проблеми розвитку торгівлі в Україні.
13. Збитковість підприємств виробничої сфери.
14. Політичні конфлікти.
15. Стратифікаційні процеси в сучасному українському суспільстві.
16. Соціальна нерівність у суспільстві.
17. Проблеми студентської молоді.
18. Проблеми підготовки кадрів для аграрної сфери.
19. Проблеми адаптації першокурсників до навчання у закладах вищої освіти.
20. Проблеми молодих сімей.
21. Мотивація до навчання молоді у закладах вищої освіти.
22. Молодь та безробіття.
23. Підприємницька діяльність молоді.
24. Проблеми самовизначення особистості в умовах сьогодення.
25. Фінансові проблеми студентства.
26. Стреси в молодому віці.
27. Хвороби суспільства: наркоманія, алкоголізм, СНІД.
28. Проблеми шлюбно-сімейних відносин.
29. Проблеми реформування земельних відносин.
30. Інфляційні процеси в державі.
31. Рівень життя населення.
32. Екологічні проблеми України.
33. Наслідки економічних реформ.
34. Проблема здоров'я у нашому суспільстві.
35. Фактори, що впливають на рейтинг професій.
36. Вплив на вибір абітурієнтом форми навчання.
37. Вільний час та світ захоплень студентів.
38. Студентський гуртожиток. Проблеми та перспективи.
39. Взаємовідносини студентів у групі.
40. Як вам подобається університетська їдальня?
41. Морально-етичні норми. Пережиток минулого чи необхідна вимога існування суспільства?
42. Життєві ідеали у формуванні особистості.
43. Засоби зв'язку у житті сучасної молоді.
44. Фактори наркотизації молоді у сучасному суспільстві.
45. Спорт у вашому житті.
46. Пріоритет професійного вибору.
47. Медичне обслуговування в Україні.
48. Чи є Україна демократичною країною?
49. Ваше ставлення до лікарських засобів.
50. Реклама у вашому житті.

51. Громадянське суспільство: далеко чи близько.
52. Україна і проблеми євроінтеграції.
53. Гендерна політика в Україні.
54. Компромiс. Де розумні межі?
55. Девіантна поведінка серед сучасної молоді.
56. Чи задовольняє вас рівень професійної підготовки у ЗВО?
57. Книга, театральна вистава, кіно у житті сучасної молоді.
58. *Можете запропонувати і вибрати іншу тематику на Ваш розсуд.*

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ (4 год)

1. Презентація групового проекту віртуального соціологічного дослідження за вибраною темою. Щоб презентувати власний проєкт, кожен студент спочатку має виконати всі практичні завдання. Завдання 8 і 9 виконуються групою в складі 3–4 осіб.

Практичні завдання

Завдання 1. У чому полягає кожна із функцій соціологічного дослідження:

- пізнавальна;
- методологічна;
- практична;
- інформаційна;
- управлінська.

Завдання 2. У таблиці містяться ключові поняття і їхні визначення. Встановіть, якому поняттю ліворуч відповідає наведене праворуч визначення, указавши потрібний номер.

<i>Поняття</i>	<i>№</i>	<i>Визначення</i>
Передбачення		1. Дослідження, що виявляє соціальні тенденції, закономірності розвитку, пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем суспільства.
Гіпотеза		2. Опитувальний листок, що самостійно заповнюється респондентом за вказаними правилами.
Генеральна сукупність		3. Науково обґрунтоване припущення, яке висувають для можливого пояснення нових соціологічних явищ і процесів, яке треба підтвердити або спростувати.
Вибірка		4. Метод конкретного соціологічного дослідження, в якому використовують документи як засоби закріплення інформації щодо фактів, подій, явищ об'єктивної дійсності й розумової діяльності людини.
Аналіз документів		5. Обґрунтоване припущення про майбутній стан явищ природи і суспільства або про явища, не відомі в даний час, але які піддаються виявленню.
Аналітичне дослідження		6. Науково обґрунтований підхід, що дає змогу

		робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише окремих його ознак.
Фундаментальне дослідження		7. Найсерйозніший вид соціологічного дослідження за характером поставлених цілей, яке не лише описує елементи явища чи процесу, але й дозволяє з'ясувати причини, що покладені в його основу.
Анкета		8. Об'єкт соціологічного дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак.

Завдання 3. Сформулюйте визначення понять:

- а) контент-аналіз;
- б) вибіркова сукупність;
- в) програма соціологічного дослідження;
- г) соціологічне дослідження;
- д) прикладне соціологічне дослідження;
- е) об'єкт соціологічного дослідження;
- є) моніторинг;
- ж) предмет соціологічного дослідження.

Завдання 4. Що таке Програма соціологічного дослідження?

Визначте, які з пунктів стосуються методичної, а які методологічної частини Програми соціологічного дослідження:

- а) розробка стратегічного плану дослідження;
- б) вибір і опис методів добору первинної соціологічної інформації;
- в) формування та обґрунтування проблеми;
- г) визначення досліджуваної сукупності, розробка вибірки дослідження;
- д) розробка мети і завдань дослідження;
- е) визначення об'єкта і предмета дослідження;
- є) опис схеми аналізу отриманих даних;
- ж) формування робочих гіпотез дослідження;
- з) системний аналіз об'єкта дослідження;
- й) інтерпретація основних понять дослідження.

Завдання 5. Що таке гіпотеза у соціологічному дослідженні, які бувають гіпотези, яким вимогам має відповідати гіпотеза?

Завдання 6. З метою розвитку туристичної галузі в Україні група дослідників на замовлення виконала певну роботу і склала відповідні рекомендації. У ході роботи дослідниками були використані відеоматеріали, порівняльні таблиці, схеми і програми маршрутів, точне дослідження змісту текстових масивів з метою виявлення чи виміру соціальних тенденцій, репрезентованих цими масивами. Визначте, якими методами соціологічного дослідження користувалися дослідники, обґрунтуйте відповідь.

Завдання 7. У чому полягає зміст методу спостереження, які бувають спостереження?

Завдання 8. Творче завдання. Складіть анкету для віртуального соціологічного дослідження, дотримуючись вимог до анкетних питань (спираючись на теоретичний матеріал лекції) за вибраною Вами темою (теми запропоновані вище). (У додатках подивіться приклад виконаного завдання).

Завдання 9. Обґрунтуйте Ваше віртуальне соціологічне дослідження за вказаним зразком.

1. Що таке соціологічне дослідження.

2. Етапи Вашого соціологічного дослідження, на якому етапі Ви складатимете Програму Вашого дослідження.
3. Мета Вашого соціологічного дослідження.
4. Що є об'єктом Вашого соціологічного дослідження?
5. Що є предметом Вашого соціологічного дослідження?
6. Класифікуйте Ваше соціологічне дослідження:

А. За часом	експрес короткострокове середньострокове довгострокове
Б. За видами завдань	фундаментальне прикладне комплексне
В. За характером поставлених цілей	розвідувальне описове аналітичне
Г. За замовником	госпрозрахункове держбюджетне
Д. За об'єктом	монографічне порівняльне (панельне, тендове, генетичне).

7. Чи будете Ви використовувати Вибірку (генеральну чи вибіркочуву сукупність)?
8. Аргументуйте, які за формою питання Ви використовували при складанні анкети (відкриті, напіввідкриті, шкальні, альтернативні, питання з преамбулою, питання таблиці).
9. Які питання за предметним змістом зустрічаються у Вашій анкеті (про факти, про знання, про думки, про мотиви)?
10. Який спосіб розповсюдження анкет Ви будете використовувати (роздатковий, поштовий, телетайпний)?

? Перевір себе (тестові завдання)

1. Соціологічне дослідження – це:

- А. Комплексна програма взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розвиток соціальних процесів у трудових колективах, регіонах.
- В. Вид практичних соціологічних рекомендацій, що являють собою відпрацьовану за операціями сукупність прийомів, методів і впливів, застосовуваних при розв'язанні різних соціальних проблем.
- С. Складний комплекс програмно-упорядкованих науковотеоретичних, методичних та організаційно-технічних засобів, спрямованих на досягнення дослідницьких цілей і завдань.

2. Соціологічне дослідження дає змогу:

- А. Мати точну картину матеріального світу.
- В. Формувати конкретні заходи щодо вдосконалення соціальної дійсності.
- С. Поглибити уявлення про сутність природних явищ.

3. Соціальний факт – це:

- А. Будь-який науковий факт.
- В. Явище дійсності, яке має сутнісний смисл і значення.
- С. Явище дійсності, яке має наукове значення.

4. Фундаментальні соціологічні дослідження:

- А. Спрямовують для вивчення шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів.
- В. Проводять здебільшого з міждисциплінарних проблем, які поєднують елементи фундаментальних та прикладних досліджень.
- С. Спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем.

5. Прикладні соціологічні дослідження:

- А. Спрямовують для вивчення шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів.
- В. Проводять здебільшого з міждисциплінарних проблем, які поєднують елементи фундаментальних та прикладних досліджень.
- С. Спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем.

6. Комплексні соціологічні дослідження:

- А. Спрямовують для вивчення шляхів, форм та засобів удосконалення діяльності конкретних соціальних об'єктів.
- В. Проводять здебільшого з міждисциплінарних проблем, які поєднують елементи фундаментальних та прикладних досліджень.
- С. Спрямовані на виявлення та аналіз соціальних тенденцій, закономірностей розвитку і пов'язані з вирішенням складних соціальних проблем.

7. Програма соціологічного дослідження – це:

- А. Теоретичні схеми, моделі, диспозиції, інші пізнавальні регулятиви.
- В. Науковий документ, який регламентує всі етапи, стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.
- С. Механізми упереджувального сприйняття та реакцій груп, колективів, інститутів інших соціальних спільнот на зовнішні впливи.

8. Об'єкт соціологічного дослідження – це:

- А. Конкретизований проблемою цілісний фрагмент соціальної реальності, тобто особа, сім'я, група, колектив чи їх сукупність, суспільство в цілому чи сукупність суспільств.
- В. Будь-який аспект, рівень чи зріз соціального явища, спроможний науковими методами сприяти пізнанню досліджуваного предмета;
- С. Науковий документ, який регламентує всі етапи стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.

9. Предмет соціологічного дослідження – це:

- А. Конкретизований проблемою цілісний фрагмент соціальної реальності, тобто особа, сім'я, група, колектив чи їх сукупність, суспільство в цілому чи сукупність суспільств.
- В. Будь-який аспект, рівень чи зріз соціального явища, спроможний науковими методами сприяти пізнанню досліджуваного предмета.
- С. Науковий документ, який регламентує всі етапи стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.

10. Опитування – це:

- А. Науково обґрунтований підхід, що дає змогу робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише його окремих ознак.
- В. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.
- С. Метод добору інформації про об'єкт вивчення в ході безпосереднього або опосередкованого соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента шляхом реєстрації відповідей на запитання, що ставлять соціологи, і впливають з мети і завдань дослідження.

11. Метод вибірки – це:

- А. Науково обґрунтований підхід, що дає змогу робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише його окремих ознак.
- В. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.
- С. Метод добору інформації про об'єкт вивчення в ході безпосереднього або опосередкованого соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента шляхом реєстрації відповідей на запитання, що ставлять соціологи, і впливають з мети і завдань дослідження.

12. Генеральна сукупність – це:

- А. Частина об'єктів генеральної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- В. Частина суб'єктів певної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- С. Об'єкт соціологічного дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак.

13. Вибіркова сукупність – це:

- А. Частина об'єктів генеральної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- В. Частина суб'єктів певної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу.
- С. Об'єкт соціологічного дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак.

14. Репрезентативність – це:

- A. Теоретичні схеми, моделі, диспозиції, інші пізнавальні регулятиви.
- B. Принцип тотожності сформованої моделі досліджуваного об'єкта параметрам генеральної сукупності.
- C. Обґрунтоване припущення про майбутній стан явищ природи і суспільства або явища, не відомі в даний момент, але які піддаються виявленню.

15. Контент-аналіз – це:

- A. Глумачення документа через з'ясування основних думок і ідей конкретного тексту, оцінка його змісту згідно з політичними, моральними або естетичними критеріями.
- B. Пошук таких ознак документа, які б відображали істотні сторони його змісту.
- C. Точне дослідження змісту текстових масивів з метою виявлення чи виміру соціальних тенденцій, репрезентованих цими масивами.

16. Спостереження у соціології – це:

- A. Реєстрація соціальних процесів, явищ або їх окремих елементів.
- B. Спосіб одержання інформації щодо кількісних і якісних змін показників діяльності поведінки соціального об'єкта внаслідок впливу на нього деяких керованих і контрольованих чинників.
- C. Принцип тотожності сформованої моделі досліджуваного об'єкта параметрам генеральної сукупності.

17. Пошукове спостереження – це:

- A. Спостереження, при якому дослідник тією чи іншою мірою безпосередньо включений у досліджуваний процес.
- B. Спостереження, яке застосовують у реальній життєвій ситуації.
- C. Спостереження, яке використовують з метою пошуку фактів, коригуючи тему досліджень.

18. Польове спостереження – це:

- A. Спостереження, при якому дослідник тією чи іншою мірою безпосередньо включений у досліджуваний процес.
- B. Спостереження, яке застосовують у реальній життєвій ситуації.
- C. Спостереження, яке використовують з метою пошуку фактів, коригуючи тему досліджень.

19. Включене спостереження – це:

- A. Спостереження, при якому дослідник тією чи іншою мірою безпосередньо включений у досліджуваний процес.
- B. Спостереження, яке застосовують у реальній життєвій ситуації.
- C. Спостереження, яке використовують з метою пошуку фактів, коригуючи тему досліджень.

20. Експертне опитування – це:

- А. Науково-обґрунтований підхід, що дає змогу робити висновки про об'єкт як ціле, спираючись на дані аналізу лише його окремих ознак.
- В. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.
- С. Різновид опитування, в ході якого респондентами є експерти-спеціалісти у певній галузі діяльності.

21. Експеримент у соціології – це:

- А. Зміна або відтворення явища з метою вивчення його у найсприятливіших умовах.
- В. Спосіб одержання інформації щодо кількісних і якісних змін показників діяльності поведінки соціального об'єкта внаслідок впливу на нього деяких керованих і контрольованих чинників.
- С. Принцип тотожності сформованої моделі досліджуваного об'єкта параметрам генеральної сукупності.

Засоби оцінювання результатів навчання

Оцінку на практичному занятті студент отримує за виконані індивідуальні завдання (розробка програми конкретно-соціологічних досліджень), командні проекти, зроблені доповіді та презентації.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Поточний контроль успішності здобувачів вищої освіти здійснюється за чотирирівневою шкалою – «2», «3», «4», «5».

Критерії оцінювання результатів навчання за чотирирівневою шкалою

Бали	Критерії оцінювання
«Відмінно»	Отримують за роботу, в якій повністю і правильно виконано завдання. Водночас здобувач вищої освіти має продемонструвати вміння аналізувати і оцінювати явища, факти і процеси, застосовувати наукові методи для аналізу конкретних ситуацій, робити самостійні висновки, на основі яких прогнозувати можливий розвиток подій і процесів, докладно обґрунтувати свої твердження та висновки.
«Добре»	Отримують за роботу, в якій повністю і правильно виконано 75% завдань. Водночас здобувач вищої освіти виявляє вміння аналізувати і оцінювати явища, факти і події, робити самостійні висновки, на основі яких прогнозувати можливий розвиток подій і процесів та докладно обґрунтувати свої твердження та висновки.
«Задовільно»	Отримують за роботу, в якій правильно виконано 60% завдань. При цьому здобувач вищої освіти не виявив вміння аналізувати і оцінювати явища, факти та недостатньо обґрунтував твердження та висновки, недостатньо впевнено орієнтується у навчальному матеріалі.
«Незадовільно»	Отримують за роботу, в якій виконано менш як 60% завдань. При цьому здобувач вищої освіти демонструє невміння аналізувати явища, факти, події, робити самостійні висновки та їх обґрунтувати, що свідчить про те, що студент не оволодів програмним матеріалом.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література:

1. Курчаба Т. Соціологія : навч.-метод. посіб. / Тетяна Курчаба. – Львів: ПП Сорока Т. Б., 2015. – 183 с.
2. Соціологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів – 2-ге вид., доопр., доп / за заг. ред. В.І.Докаша. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 448 с.
3. Соціологія: підручник / М.П.Требін, В.Д.Воднік, Г.П.Клімова та ін.; за ред. М.П.Требіна . – Харків: Право, 2010. – 224 с.
4. Соціологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.І.Волович, С.І.Горлач, В.Г.Кремень та ін. (6 вид.). – К: Центр учбової літератури, 2019.– 808 с.
5. Соціологія : підручник / Ю. Ф. Пачковський, Н. В. Коваліско, І. В. Городняк та ін. ; за ред. Ю. Ф. Пачковського. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 418 с.

Додаткова література:

1. Богомаз К. Ю. Соціологія молоді: Навчальний посібник / К. Ю. Богомаз, І. І. Мачуліна, Л. М. Сорокіна. – Дніпродзержинськ: Вид-во ДДТУ, 2011.–358 с.
2. Гладун О.М. Вибіркові обстеження населення: методологія, методика, практика: монографія / О.М. Гладун. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2008.– 348 с.
3. Добренєков В.И. Методы социологического исследования: учебник / В.И. Добренєков, А.И. Кравченко. – М.: Инфра-М, 2008. – 767 с.
4. Кутуєв П. Соціальна реальність і трансформації ХХ ст.: між концепціями та утопіями // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 3. – С.68-76.
5. Лукашевич М. Соціологія: Загальний курс: Підручник/ Микола Лукашевич, Микола Туленков. – К.: Каравела, 2011. – 407 с.
6. Максимович О. В. Основи методології та методів соціологічних досліджень / О. В. Максимович. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. – 112 с.
7. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: курс лекцій / Н.В. Паніна. – К.: Наукова думка, 1996. – 232 с.
8. Пилипенко В.Є. Українська соціологія сьогодні: дослідження основних сфер життєдіяльності суспільства. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 326 с.
9. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2017. – 198 с.
10. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики / Віктор Степаненко. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2015. – 420 с.
11. Соціологічний аналіз сучасних соціокультурних процесів: колективна монографія / наук. ред. В.В.Танчер. – Київ. Вид.центр КНУКіМ, 2017. – 287с.
12. Танчер В. Актуальні проблеми соціологічної науки // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 2. – С.180-189.
13. Ручка А., Танчер В., Шевель І. Класичні та неокласичні соціологічні теорії (короткий виклад) / А.Ручка, В.Танчер, І.Шевель. – Житомир: Вид-во Рута, 2016. – 104 с.
14. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17) / Головні редактори д.екон.н. В.М.Ворона, д.соціол.н. М.О.Шульга. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. – 550 с.
15. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій / Наталія Черниш. – Львів: Кальварія, 2003. – С. 178-198.

СЛОВНИК СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анкета – впорядкований за змістом і формою набір запитань, спрямованих на розкриття змісту досліджуваної проблеми.

Вибірковий метод – науково-обґрунтований підхід, за результатами якого роблять висновки про об'єкт дослідження як ціле, спираючись на дані аналізу його певної частини.

Вибіркова сукупність – частина генеральної сукупності, яка становить суму вихідних одиниць спостереження, вивчення та аналізу, мікромоделі генеральної сукупності. Вибіркова сукупність – відібрана за суворо визначеними правилами та параметрами частина генеральної сукупності, що з певною гарантованою похибкою відтворює характеристики генеральної сукупності.

Генеральна сукупність – об'єкт соціологічного дослідження в єдності його суттєвих якостей та ознак. Генеральна сукупність – сукупність всіх, хто може бути об'єктом дослідження.

Гіпотеза – наукове припущення, в якому знання носить вірогідний характер і придатне для роздумів про незрозуміле, неясне, що стало предметом дослідження і яке висувається для можливого пояснення певних соціальних фактів, явищ, процесів, яке треба підтвердити або спростувати.

Емпірична інтерпретація понять – етап соціологічного дослідження, складова програми дослідження, яка полягає в конкретизації змісту, пошуку емпіричних значень понять, які використовуються при проведенні дослідження.

Емпірична соціологія – складова соціології, яка займається розв'язанням практичних завдань керування суспільними процесами, розробкою засобів соціального контролю та соціальної інженерії на рівні конкретно-соціологічних досліджень.

Завдання соціологічного дослідження – це сукупність цільових установок, спрямованих на аналіз і розв'язання проблеми, ієрархізовані засоби досягнення мети.

Інтерв'ю – метод одержання необхідної інформації шляхом безпосередньої цілеспрямованої бесіди інтерв'юера з респондентом (носієм інформації).

Контент-аналіз – форма аналізу документів, спрямований на змістові одиниці, які можна однозначно фіксувати та переводити у кількісні показники за допомогою одиниць рахування.

Лабораторне дослідження – соціологічне дослідження, що передбачає вивчення соціального об'єкта в штучних, спеціально створених умовах.

Мета соціологічного дослідження – загальна спрямованість дослідження, очікуваний кінцевий результат.

Метод в соціології – спосіб побудови та обґрунтування соціологічних знань, сукупність прийомів, процедур і операцій практичного і теоретичного пізнання соціальної реальності.

Методологія – сукупність принципів та установок, які передують отриманню соціологічного знання та зумовлюють головні способи, методи його отримання, характер усієї соціологічної діяльності (теоретичної та практичної).

Одиниці відбору – елементи генеральної сукупності, які підлягають аналізу.

Одиниці спостереження – ознаки об'єкта соціологічного дослідження, які підлягають вивченню.

Операціоналізація понять – етап соціологічного дослідження та складання його програми, який полягає у визначенні понять через фіксацію емпіричних ознак.

Підсумковий документ аналізу соціологічної інформації – це вид звітності про результати і хід соціологічних досліджень, який (якщо дослідження було замовним) передається замовнику.

Полюве дослідження – соціологічне дослідження, що передбачає вивчення соціального об'єкта в природних умовах.

Похибка (помилка) репрезентативності – відхилення вибіркової сукупності від генеральної сукупності за певними пропорціями.

Прикладна соціологія – практична частина соціологічної науки про специфічні закони становлення, розвитку та функціонування конкретних соціальних систем, процесів, структур, організацій та їх елементів. Вона вивчає процеси, які відбуваються в певних соціальних підсистемах, конкретні соціальні спільноти, організації.

Проблема соціологічного дослідження – форма питальних висловлювань, які характеризуються невизначеністю, що підлягає осмисленню та науково-практичному вирішенню.

Програма соціологічного дослідження – це документ, що містить методологічні та процедурні передумови наукового пошуку, в якому викладаються основні завдання дослідження, методика та техніка збору та обробки соціологічної інформації.

Репрезентативність – міра наближеності сформованої моделі об'єкта соціологічного дослідження (вибірки) до пропорцій (параметрів) генеральної сукупності.

Респондент – елемент генеральної сукупності соціологічного дослідження, який підлягає опитуванню. Респондент – той, кого опитують.

Соціологічне дослідження – інструмент соціологічного вивчення соціальних явищ в їх конкретному стані за допомогою методів, які дозволяють проводити кількісний і якісний збір, виміри, узагальнення, аналіз соціологічної інформації.

Соціологічне спостереження – метод збору інформації, в процесі якого відбувається пряма реєстрація подій з боку очевидця-дослідника.

Соціологічний експеримент – метод отримання соціологічної інформації про зміни показників діяльності та поведінки об'єкта через дію на нього певних чинників у контрольованих та керованих умовах.

Соціометрія – це метод опитування, націлений на виявлення міжособистісних відносин шляхом фіксації взаємних почуттів симпатії і неприязні серед членів групи.

Спостереження – метод соціологічного дослідження, який полягає у сприйнятті явищ, прямій реєстрації подій очевидцем у процесі їх розгортання.

Фокус-група – група осіб, відібраних дослідниками за певними ознаками, що обговорюватиме обрану тему за участю модератора.

До теми «Методологія і методика соціологічного дослідження» кожен студент має навчитися працювати у невеликій групі і зрозуміти, що від виконання ним його функцій у групі залежатиме кінцевий результат і відповідна кількість балів, якими група оцінюватиметься за дану форму роботи. Працюючи у групі, Ви маєте зрозуміти, що сьогодні Ваша взаємодія оцінюється лише в балах, «завтра» у трудовому колективі від Вашої співпраці буде залежати заробітна плата, яку кожен із Вас отримає за виконання поставленого завдання.

Суть завдання полягає в обґрунтуванні віртуального соціологічного дослідження. Для цього Вам потрібно скласти **Програму віртуального соціологічного дослідження, анкету** за вибраною темою і обґрунтувати Ваше соціологічне дослідження за вказаним зразком.

Зразок обґрунтування:

1. Що таке соціологічне дослідження.
2. Етапи Вашого соціологічного дослідження, на якому етапі Ви складатимете Програму Вашого дослідження.
3. Мета Вашого соціологічного дослідження?
4. Що є об'єктом Вашого соціологічного дослідження?
5. Що є предметом Вашого соціологічного дослідження?
6. Класифікуйте Ваше соціологічне дослідження:
 - а) за часом: експрес, короткострокове, середньострокове, довгострокове;
 - б) за видами завдань: фундаментальне, прикладне, комплексне;
 - в) за характером поставлених цілей: розвідувальне, описове, аналітичне, пілотне, експериментальне;
 - г) за замовником: госпрозрахункове, держбюджетне;
 - д) за об'єктом: монографічне, порівняльне (панельне, тендове, генетичне).
7. Чи будете Ви використовувати Вибірку (генеральну чи вибіркочу сукупність)?
8. Аргументуйте, які за формою питання Ви використовували при складанні анкети (відкриті, напіввідкриті, шкальні, альтернативні, питання з преамбулою, питання таблиці)?
9. Які питання за предметним змістом зустрічаються у Вашій анкеті (про факти, про знання, про думки, про мотиви)?
10. Який спосіб розповсюдження анкет Ви будете використовувати (роздатковий, поштовий, телетайпний)?

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра менеджменту

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

**«Розробка програми конкретно-соціологічного дослідження на
тему:...»**

Виконав: студент 1 групи 1 курсу

Михальський І.П.

Науковий керівник: доцент кафедри менеджменту

Хахула Л.П.

ЗМІСТ

Вступ.....	
Розділ 1. Програма конкретно-соціологічного дослідження.....	
1.1. Методологічна частина програми дослідження.....	
1.2. Методична частина програми дослідження.....	
Розділ 2. Аналіз результатів дослідження.....	
Висновки та пропозиції.....	
Список використаних джерел.....	
Додатки.....	

Додаток В

ПРИКЛАД: віртуальне соціологічне дослідження на тему: «Чи потрібно Україні вступати до Світової організації торгівлі?»

Виконала група у складі Тернавської Ірини та Розумної Олени, студентки групи спеціальності 073 «Менеджмент», 2020 р.

1. *Соціологічне дослідження* – це складний комплекс програмно упорядкованих, методичних, організаційних та технічних засобів, спрямованих на досягнення дослідницьких цілей і завдань.

2. Існує чотири етапи соціологічного дослідження:

- підготовка – обдумування цілей, програми і плану, визначення засобів, термінів, способів опрацювання інформації;
- добір первинної соціологічної інформації (записи дослідника, виписки із документів тощо);
- підготовка добраної інформації до опрацювання і безпосереднє опрацювання;
- заключний – аналіз опрацювання інформації, вироблення рекомендацій для замовника.

Програма соціологічного дослідження – це науковий документ, який регламентує всі етапи підготовки, стадії підготовки, організації та проведення соціологічного дослідження.

Програма соціологічного дослідження включає два взаємопов'язані блоки – методологічний та методичний.

У свою чергу методологічний блок:

а) включає такі компоненти – формулювання теми, мети і завдання соціологічного дослідження; визначення об'єкта і предмета соціологічного дослідження; інтерпретація основних понять;

б) має такі складники: розрахунок і обґрунтування вибірки; підбір і обґрунтування завдань; розробка стратегічного і робочого плану завдання.

Програму соціологічного дослідження ми склали на першому етапі (підготовка).

Програма соціологічного дослідження

Тема: Чи потрібно Україні вступати до Світової організації торгівлі?

Обґрунтування теми соціологічного дослідження. Ми вибрали цю тему тому, що питання вступу до Світової організації торгівлі є актуальним для України. Вітчизняні науковці з цього приводу розділилися на три ворогуючі табори. Одні стверджують, що Україні не слід вступати до Світової організації торгівлі. Інші, навпаки, говорять, що нам треба зробити цей відповідальний крок і якнайшвидше. Третя група вчених схиляється до думки, що Україні треба вступити до Світової організації торгівлі, але дещо пізніше, коли наша держава, так би мовити, «стане на ноги». Процес вступу до Світової організації торгівлі надзвичайно трудомісткий. Доведеться провести багато змін. Перша з них – це гармонізація законодавства, тобто приведення його до світових норм. Доведеться розробити регуляторний інструментарій, який би сприяв повноцінній роботі наших підприємств на світових ринках. І це ще неповний перелік тих змін, які треба буде реалізувати Україні.

Якщо ми не вступимо до Світової організації торгівлі, то можемо залишитися поза світовою системою. На даний момент Україна не є ланкою технологічного ланцюжка, що формується в глобалізованому світі. Наш вітчизняний виробник не включений до міжнародного поділу праці, що негативно впливає на торгівлю з іншими країнами. Якщо ми вступимо до Світової організації торгівлі через рік чи два, то це може викликати ряд негативних наслідків. Буде відмінене субсидування деяких галузей; великі втрати понесуть вітчизняні виробники, які не готові до жорсткої конкуренції, що панує на світовому ринку, і т.д.

Якщо ж ми вступимо до Світової організації торгівлі через вісім чи десять років, то за цей час зможемо підготуватися до цього кроку. Уряд міг би розробити ряд заходів, які б мінімізували вплив негативних наслідків вступу до Світової організації торгівлі і т.д.

Крім того, ми мусимо розуміти, що наслідки вступу до Світової організації торгівлі можуть бути як прямі, та і непрямі. Одні з них настануть одразу, інші – дещо пізніше. Тобто в питанні вступу до Світової організації торгівлі є надзвичайно багато «але», «крім того», «чи» і т.д. Все це думки вчених. А що з цього приводу думають пересічні громадяни України?

Мета: прагнення на основі соціологічних даних виявити особливості ставлення респондентів до вступу України у Світову організацію торгівлі.

Завдання:

- виявлення дійсного ставлення населення до Світової організації торгівлі;
- виявлення ставлення населення до політики держави стосовно цього питання;
- виявлення готовності українців до змін після вступу до Світової організації торгівлі.

Об'єкт: представники різних вікових категорій, які є основним витокком інформації про роль Світової організації торгівлі в житті українського суспільства.

Предмет: ставлення населення України до Світової організації торгівлі і вступу до цієї організації.

Основні поняття:

Світова організація торгівлі – це міжнародна організація, що функціонує на основі багатосторонніх договорів, в яких містяться принципи і правила міжнародної торгівлі, обов'язкові для країн-учасниць;

субсидія – грошова або натуральна допомога, яка надається державою за рахунок коштів державного бюджету місцевим органам влади, підприємствам, організаціям, іншим державним та фізичним особам;

субсидування – процес надання субсидій;

експорт – вивіз із країни товарів, капіталу, цінних паперів, послуг тощо для реалізації їх на зовнішньому ринку;

інвестиція – довготермінове вкладення капіталу у підприємства різних галузей народного господарства в середині країни чи за кордоном;

інвестування – процес вкладення інвестицій;

дискримінація – обмеження прав держав, юридичних чи фізичних осіб;

Європейський Союз – політико-економічне об'єднання держав Західної Європи, спільні рішення якого обов'язкові для всіх країн-учасниць;

Євразійське Економічне Співтовариство – економічне об'єднання країн-учасниць СНД.

Гіпотеза: попередній аналіз матеріалів про ставлення українців до Світової організації торгівлі виявив, що наші співвітчизники розділилися на два табори. Одні хочуть бачити Україну членом Світової організації торгівлі, а інші не хочуть.

У зв'язку з цим питання анкети будуть направлені на виявлення ставлення українців до Світової організації торгівлі та вступу до цієї організації. За допомогою деяких питань анкети ми з'ясуємо ставлення населення до змін, які будуть викликані вступом до Світової організації торгівлі.

За видами завдань: фундаментальне (виявляє фундаментальні тенденції, закономірності розвитку і розв'язання складних соціальних проблем суспільства).

За часом: середньострокове (6–36 місяців).

За типом об'єкта: монографічне (дослідження проводять на одному і тому ж об'єкті).

За типом логічних завдань: описове (соціологічне дослідження, яке дає змогу за допомогою отриманої емпіричної інформації скласти цілісне уявлення про явище, яке вивчається).

За замовленням: держбюджетне (замовлення державною структурою).

Вибірка: у нашому соціологічному дослідженні ми будемо застосовувати вибірку сукупність. Із 100 % респондентів 40 % – це люди віком від 18 до 35 років, 60 % – особи, старші за 35 років. Дане процентне співвідношення ми взяли з урахуванням того, що українська нація є старіючою. Крім того, наші респонденти є представниками різних професій, статей, мешканцями і міст, і сіл.

За формою у нашій анкеті ми використовували питання переважно альтернативні (питання, у яких передбачаються варіанти відповідей).

За змістом у нашій анкеті ми використовували питання:

- про знання (№№2, 12);
- про факти (№№11, 10, 9);
- про думки (№№ 4, 5, 6);
- про мотиви (№№ 8,15).

У даному дослідженні ми будемо використовувати роздатковий спосіб розповсюдження анкет, бо вважаємо його найбільш прийнятним у нашому випадку.

Додаток Г

АНКЕТА

Шановний респонденте!

Наш соціологічний центр вивчає думку населення України. Дане анкетне опитування має на меті виявити Вашу думку щодо входження України до Світової організації торгівлі (СОТ). Просимо Вас надати нам допомогу, заповнивши анкету. Разом з Вами ми сподіваємося, що результати опитування будуть враховані органами державного управління. Анкета анонімна, результати опитування будуть використані в загальному вигляді. Анкета заповнюється досить просто. Вам необхідно уважно прочитати запитання і вибрати лише той варіант відповіді, який найбільше Вам підходить чи збігається в Вашою точкою зору. Потім вибраний варіант відповіді необхідно обвести кружечком. Щиро дякуємо за участь у дослідженні!

1. Чи цікавитеся Ви політико-економічним життям України?
 - а) цікавлюся, постійно читаю газети та дивлюся новини;
 - б) цікавлюся, але читаю газети та дивлюся новини лише у вільний час;
 - в) не цікавлюся, політика та економіка не для мене.

2. Що, на Вашу думку, є СОТ?
 - а) вільний ринок;
 - б) економічне об'єднання країн;
 - в) політичне об'єднання країн.

3. Чи потрібно Україні вступати в СОТ?
 - а) потрібно;
 - б) не потрібно;
 - в) мені все одно.

4. Як Ви думаєте, чи готова Україна зараз вступити до СОТ?
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) не знаю.

5. Як Ви думаєте, чи потрібно Україні вдосконалитися перед вступом до СОТ?
 - а) так, частково;
 - б) так, повністю;
 - в) ні, усе досконало.

6. Як, на Вашу думку, чи чекає СОТ на Україну?

- а) так, ми їй потрібні;
- б) можливо;
- в) ні.

7. Які зміни в Україні викличе вступ до СОТ?

8. Після вступу до СОТ на український ринок рине величезна кількість зарубіжних товарів. Як Ви ставитесь до цього?

- а) це розширить асортимент товарів на українському ринку;
- б) це призведе до наповнення нашого ринку неякісними товарами;
- в) це призведе до знищення українського виробника;
- г) інше _____

9. Після вступу до СОТ припиниться субсидування аграрного сектора. Що Ви думаєте з цього приводу?

- а) аграрний сектор може прожити без субсидування;
- б) це призведе до занепаду аграрного сектора;
- в) Україна не зможе експортувати товари аграрного сектора на світовий ринок.

10. Вступ до СОТ може призвести до розширення інвестування деяких галузей економіки. Як Ви до цього ставитесь?

- а) це призведе до поліпшення структури інвестицій;
- б) це призведе до поглинання нашого ринку закордонними інвестиціями;
- в) це викличе ряд позитивних і негативних наслідків.

11. За рік українські експортери втрачають 2-3 млрд дол. США від дискримінаційних дій. Чи зміниться ця ситуація після вступу до СОТ?

- а) безперечно, Україна стане частиною світової економічної системи;
- б) я думаю, що все залишиться так само;
- в) можливо, становище експортерів покращиться.

12. Вступ до СОТ прискорить структурні зміни в економіці України . Як це вплине на економіку нашої держави?

- а) позитивно;
- б) негативно.

13. Деякі фахівці стверджують, що Україні краще вступити до Євразійського Економічного Співтовариства. Саме там зосереджені інтереси України. Що Ви думаєте з цього приводу?

- а) Україні треба вступити до цього економічного об'єднання;
- б) Україні не потрібно вступати до цього економічного об'єднання;
- в) Україні не потрібно вступати до жодного економічного об'єднання.

14. Деякі фахівці стверджують, що Україні, перш за все, треба стати членом Європейського Союзу, а потім нас візьмуть до СОТ. Як Ви до цього ставитесь?

- а) Україні не треба вступати до ЄС, ми і так станемо членами СОТ;
- б) Україні треба вступити до ЄС, якщо це прискорить процес вступу до СОТ;
- в) я не знаю.

15. Яких змін Ви очікуєте особисто для себе після вступу України до СОТ?

- а) вступ до СОТ змінить моє економічне становище на гірше;
- б) вступ до СОТ викличе зниження цін;
- в) я зможу купувати товари всесвітньовідомих виробників;
- г) інше _____

Паспортичка:

Прізвище та ініціали _____ (необов'язково)

Стать _____

Вік _____

Сімейний стан _____

Місце проживання _____

Національність _____

Освіта _____

Рід занять _____

Місце роботи _____

Стаж роботи _____

Дякуємо Вам за згоду у співробітництві!

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Методичні вказівки
для студентів економічного факультету освітнього ступеня «Бакалавр» усіх форм
навчання

Хахула Лариса Петрівна

Хахула Богдан Валерійович